

II

YAMAKAPPAKARAṄATTHAKATHĀ

FROM THE

PAṄCAPPAKARAṄATTHAKATHĀ.

Edited by C. A. F. Rhys Davids.

FOREWORD.

THIS, the first European edition of the Commentary on the Yamaka, ascribed to Buddhaghosa, has been edited by way of a transcript made by my sister, M. C. Foley, from a Singhalese palmleaf MS. procured by Mr. E. P. Gooneratne several years ago for the Pali Text Society, and collated by myself with the excellent Burmese edition published by Mr. Saya U. Pye, through the Pyi Gyi Mandyne Press, Rangoon. The slight and superficial character of the mutually discrepant readings seemed to justify me in not waiting to consult other Singhalese MSS. in the effort to parallel, on the Singhalese side, Mr. Pye's comparative study among Burmese MSS. The Yamaka, the remaining volume of which will shortly appear, is, to the modern reader, for all its symmetry of structure, a baffling and forbidding composition. For this reason it seemed a seasonable matter to present at the same time such an elucidation of its contents as had commended itself to Theravāda scholars in early mediæval times, and has, by their direct successors, ever since been used as a guide.—ED.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Sankhepen' eva devānaṃ deva-devo surālaye
 Kathāvatthuppakaraṇaṃ desayitvā raṇaṅjaho
 Yamassa visayātito nānāyamakamaṇḍitaṃ
 Abhidhammappakaraṇaṃ chaṭṭhaṃ chaṭṭhānadesito ¹
 Yamakaṃ ayam āvatta-nīlāmalatanūruho.
 Yaṃ desayī anuppatto tassa saṅvaṇṇanākkhamo ²
 Idāni yasmā tasmāssa hoti saṅvaṇṇanā ayan ti.

Mūla-Yamakaṃ, Khandha-Yamakaṃ, Āyatana-Yamakaṃ,
 Dhātu-Yamakaṃ, Sacca-Yamakaṃ, Sankhāra-Yamakaṃ,
 Anusaya-Yamakaṃ, Citta-Yamakaṃ, Dhamma-Yamakaṃ,
 Indriya-Yamakan ti imesaṃ dasannaṃ Yamakānaṃ vasena
 idaṃ pakaraṇaṃ dasavidhena vibhattan ti hi vuttaṃ.

Tattha yesaṃ dasannaṃ Yamakānaṃ vasena idaṃ pakaraṇaṃ dasavidhena vibhattaṃ, tesaṃ ³ ceva imassa ca pakaraṇassa nām' attho tāva evaṃ veditabbo.

Ken'aṭṭhena Yamakan ti? Yugalaṭṭhena yugalaṃ hi yamakan ti vuccati; yamaka-pātihāriyaṃ, yamaka-sālā ti ādisu viya. Iti yugala-sankhātānaṃ ⁴ yamakānaṃ vasena desitattā imesu dasasu ekekaṃ yamakaṃ nāma. Imesaṃ pana yamakānaṃ samūhabhāvato sabbam eva taṃ ⁵ pakaraṇaṃ Yamakan ti veditabbaṃ. ⁶

[Mūla-Yamakaṃ.]

Tattha mūlavasena pucchāvissajjanaṃ katvā desitattā dasannaṃ tāva sabbapaṭhamāṃ Mūla-Yamakan ti vuttaṃ. Tassa uddeśavāro niddesavāro ti dve vārā honti. Tesu uddiṭṭhānukkamena niddisitabbattā uddeśavāro paṭhamo. Tassa *ye keci kusalā dhammā sabbe te kusalamūlā; ye vā pana kusalamūlā sabbe te dhammā kusalā* ti idaṃ yamakaṃ

¹ Br. °desako.
 Br yugala°.

² S. °akkamo.
⁵ Br. p'etaṃ.

³ Br. tesaṃ.
⁶ S. °tabban ti.

āli. Tassa kusala - kusalamūlasankhātānaṃ¹ dvinnāṃ atthānaṃ vasena *attha-yamakan* ti vā tesaṃ² yeva atthānaṃ vasena anuloma - paṭilomato pavattapāḷidhamavasena *dhamma-yamakan* ti vā, anuloma-paṭilomato pavattapucchā-vasena *pucchā-yamakan* ti vā tidhāyamakabhāvo veditabbo. Sesesu pi es'eva nayo.

Idāni imesaṃ yamakānaṃ vasena desite imasmiṃ Mūla-Yamake uddesavārassa tāva naya-yamaka-pucchā-atthavārappabhedavasena pāḷi-vavatthānam eva veditabbaṃ.

Kusalattikamātikāya hi kusalā dhammā ti idaṃ ādipadaṃ nissāya *mūlanayo*, *mūla-mūlanayo*, *mūlakanayo*, *mūla-mūlakanayo* ti ime cattāro nayā honti. Tesaṃ ekekasmīṃ naye *mūlayamakaṃ* *ekamūlayamakaṃ aññamañña-mūlayamakan* ti tīṇi tīṇi yamakāni. Evaṃ catusu navesu dvādasa yamakāni. Ekekasmīṃ yamake anuloma-paṭilomavasena dve dve *pucchā* ti catuvīsati pucchā. Ekekāya pucchāya sannīṭṭhāna-saṃsaya-vasena dve dve *atthā* ti atṭha-cattārisaṃ³ atthā.

Tattha *ye keci kusalā dhammā* ti kusalesu kusalā nu kho, na kusalā nu kho ti sandehābhāvato imasmiṃ pade *sannīṭṭhānattho* veditabbo.

Sabbe te kusalamūlā ti sabbe te kusalā dhammā kusalamūlā nu kho, na nu kho ti evaṃ vimativasena pucchitatthā imasmiṃ pade *saṃsayattho* veditabbo. So ca kho veneyyānaṃ saṃsayatṭhāne saṃsaya-dīpanatthaṃ vutto. Tathāgatassa pana saṃsayo nāma natthi. Ito paresu pi pucchāpadesu es'eva nayo.

Yathā ca kusalapadaṃ nissāya ime cattāro nayā; ekekasmīṃ naye tīṇaṃ tīṇaṃ yamakānaṃ vasena dvādasa yamakāni, ekekasmīṃ yamake dvinnāṃ dvinnāṃ pucchānaṃ vasena catuvīsati pucchā; ekekāya pucchāya dvinnāṃ dvinnāṃ atthānaṃ vasena atṭhacattārisaṃ³ atthā va⁴ honti. Akusalapadaṃ nissāya pi tath'eva; avyākata-padaṃ nissāya pi tath'eva; tīṇi pi padāni ekato katvā niddiṭṭhaṃ; nāmapadaṃ nissāya pi tath'evāti, kusalattikamātikāya catūsu padesu sabbe pi soḷasa nayā atṭhacattārisa⁵ yamakāni,

¹ S. Tassa kusalaṃ ca sankhātānaṃ.

² Br. tesaññeva.

³ Br. cattalīsaṃ.

⁴ Br. omits.

⁵ Br. cattalīsa.

channavuti pucchā, dve navuti satañ atthā ca uddesa-vasena vuttā ti veditabbā.

Ettāvata mūlavāro nāma paṭhamaṇ¹ uddiṭṭho² hoti. Tato paraṇ ye keci kusalā dhammā sabbe te kusalahetū ti ādayo tass'eva mūlavārassa vevacanavasena nava vārā uddiṭṭhā. Iti mūlavāro, hetuvāro, nidānavāro, sambhava-vāro, pabhavavāro, samuṭṭhānavāro, āhāravāro, ārammaṇa-vāro, paccayavāro, samudayavāro ti sabbe pi dasa vārā honti.

Tattha mūlavāre āgatapariccheden'eva sesesu pi nayādayo veditabbā ti sabbesu pi dasavāresu saṭṭhi-sata nayā asīti adhikāni cattāri yamaka-satāni saṭṭhi adhikāni navapucchā-satāni viśādhikāni ekūnavīsati atthasatāni ca uddiṭṭhāniti veditabbāni. Evaṇ tāva uddesavāre nayayamaka - pucchā - atthavārappabhedavasena Pāli - vavatthānam eva veditabbaṇ. Mūlaṇ hetu nidānaṇ cāti gāthā dasannam pi vārānaṇ udāna-gāthā nāma.

Tattha mūlādīni sabbāni pi kāraṇavevacanān'eva. Kāraṇaṇ³ hi patitṭhānaṭṭhena mūlaṇ; attano phalanipphādanatthaṇ⁴ hinoti pavattatīti hetu; handa naṇ gaṇhathāti dassentaṇ viya attano phalaṇ nidetīti nidānaṇ; etasmā phalaṇ sambhavatīti⁵ sambhavo; pabhavatīti pabhavo; samuṭṭhāti ettha phalaṇ, etena vā samuṭṭhātīti samuṭṭhānaṇ; attano phalaṇ āharatīti ahāro; appatikkhipitabb'atṭhena attano phalena ālambiyatīti ārammaṇaṇ; etaṇ paṭicca appatikkhipitvā phalaṇ eti pavattatīti paccayo; etasmā phalaṇ samudetīti samudayo ti evam eva etesaṇ padānaṇ vacanatto veditabbo.

Uddesavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Idāni ye keci kusalā dhammā⁶ ti adinā nayena niddesa-vāro āraddho. Tattha ye kecīti anavasesavacanaṇ. Kusalā dhammā ti kusalattikassa padabhājane vuttalakkhaṇā ana-

¹ S. omits.

² S. uddiṭṭhabbo.

³ Br. Kāraṇān.

⁴ S. °nippā°.

⁵ B. sambhotīti.

⁶ Y. p. 3 (vol. i. for all references till end of Cy. on Anusaya-Yama'ā).

vajjasukhavipākā kusalasabhāvā. *Sabbe te kusalamūlā ti kinte sabbe yeva kusalamūlā ti pucchati.*

Ti' eva kusalamūlānīti na te¹ sabbe kusalamūlā.² Alobhādīni pana tīni eva kusalamūlānīti attho. Avasesā kusalā dhammā na kusalamūlā ti avasesā phassādayo kusalā dhammā kusalāmūlāni nāma na hontī. Athavā avasesā phassādayo kusalā dhammā yeva nāma, na kusalamūlānīti pi attho. Ye vā pana kusalamūlā ti ye vā pana paṭhamapucchāyadutiya-padena kusalamūlā ti tayo alobhādayo gahitā, sabbe te dhammā kusalā ti, kinte sabbe tayo pi dhammā kusalā ti pucchati. Āmantā ti sabbesam pi kusalamūlānaṃ kusalabhāvaṃ sampatiṇṇhanto āha. Ayaṃ tāva mūlanayo Mūlā-Yamakassa attho.

Iminā upāyena sabbapucchāsu vissajjananayo vedītabbo. Yaṃ pana yattha viśesamattaṃ, tad eva vaṇṇayissāma.

Ekamūla-yamake tāva *sabbe te kusalamūlena ekamūlā ti gaṇanaṭṭhena ekamūlataṃ agahetvā³ samānaṭṭhena gahe-tabbā. Ayaṃ h' ettha⁴ attho: sabbe te kusalamūlena samānamūlā, yaṃ phassassa mūlaṃ, tad eva vedanādīnan ti. Atha nesāṃ tathābhāvaṃ sampatiṇṇhanto āmantā ti āha.*

Kusalamūla - samuṭṭhānaṃ⁵ ti kusalacittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ⁶ dassitaṃ. Ekamūlan ti alobhādīnā kusalamūlena samānamūlaṃ. Yath' eva hi phassādīnaṃ alobhādayo hetu-paccayattā mūlaṃ, tathā taṃ samuṭṭhānarūpassāpi; kusala-lakkhaṇābhāvena pana, taṃ na kusalaṃ.

Āññamañña-yamake ye keci kusalā ti apucchitvā, *ye keci kusalamūlena ekamūlā ti pucchā kato. Kasmā? Iminā pi vyañjanena tass' ev' atthassa sambhavato, kusalamūlāni ti idaṃ purimassa viśesanaṃ.*

Mūlāni yāni ekato uppajjantīti hi vuttaṃ. Tāni pana kusalāmūlāni pi hontī, akusala-avyākata-mūlāni pi; idha *kusalamūlānīti viśesadassanaṭṭham idan vuttaṃ. Āññamañña-mūlāni cāti aññamaññaṃ hetupaccayena paccayā hontī⁷ attho. Tass'eva paṭilomapucchāya sabbe te*

¹ S. omits.

² Br. °mūlāni.

³ Br. aggahetvā.

⁴ Br. Ayaṃ c' ettha.

⁵ Y. 4.

⁶ Br. °ṭhānarūpaṃ.

⁷ Cf. Paṭṭhāna. Āññamañña-paccayo is the seventh of the twenty-four relations among phenomena.

dhammā kusalamūlena ekamūlā ti avatvā *sabbe te dhammā kusalā* ti vuttaṅ. Kasmā? Atthavisesābhāvato. *Kusalamūlena ekamūlā* ti hi pucchāya katāya *mūlāni yāni ekato uppajjantīti* heṭṭhā vuttanayen' eva mūlavissajjanaṅ kātabbaṅ bhaveyya, evañ ca sati atthavisesābhāvo hoti; tasmā tathā akatvā evaṅ pucchā katā. Iminā upāyena mūlamūlanayādīsu pi aññamaññamūla-yamake pucchā viseso veditabbo.

Mūla-mūlanaye *sabbe te kusalamūlamūlā* ti¹ *sabbe te kusalamūlamūlasankhātā*² mūlā ti pucchati. *Ekamūlamūlā* ti samānatṭhena ekam eva mūla-mūlaṅ etesan ti ekamūla-mūlā. *Aññamañña-mūla-mūlā* ti aññamaññassa mūlaṅ aññamaññamūlaṅ. Aññamaññamūlañ hetupaccayaṭṭhena mūlaṅ etesan ti aññamañña-mūlamūlā.

Mūlakanaye *kusalamūlakā* ti hetupaccayaṭṭhena kusalaṅ mūlaṅ etesan ti kusalamūlakā.

Mūlamūlakanaye *kusala-mūlamūlakā* ti kusalānaṅ mūlaṅ kusalamūlaṅ. Hetupaccayaṭṭhen' eva kusalamūlaṅ mūlaṅ etesan ti kusalamūlamūlakā ti ayaṅ tāva kusalapadaṅ nissāya naya-yamaka-pucchāsu visesattho.

Akusala-padādīsu pi es' eva nayo. Ayaṅ pana viseseso: *ahetukaṅ akusalan* ti vicikicchāya ceva uddhaccena ca sampayuttaṅ mohaṅ sandhāya vuttan; *ahetukaṅ avyākatan* ti atṭhārassa cittuppādā arūpaṅ nibbānañ ca. *Avyākata-mūlena ekamūlaṅ*³ ti idha pana ṭhapetvā sahetuka-avyākatasamutṭhānaṅ rūpaṅ sesaṅ labbhati. Sahetuka-avyākata-samutṭhānaṅ rūpaṅ avyākata-mūlena ekamūlaṅ hoti. Taṅ abbhohārikaṅ⁴ katvā ekato labbhamānakavasen' eva c'etaṅ vissajjanaṅ kataṅ.

Nāmā dhammā ti nāmasankhātā dhammā. Te atthato cattāro arūpino khandhā nibbānañ ca. Nav'eva nāmamūlānīti kusalākusala-avyākata-mūlavasena nava mūlāni. *Ahetukaṅ nāmaṅ nāmamūlena na ekamūlan* ti *ahetukaṅ sabbam* pi atṭhārassa cittuppādavicikicchā-uddhacca⁵ sampayutta-moha-nibbānasankhātaṅ nāmaṅ nāmamūlena na

¹ Br. kusalamūlā ti.

² Br. kusalamūlasan°.

³ Y. 8 (2).

⁴ Br. abbo°.

⁵ Br. vicikicchuddh°.

ekamūlaṃ. Na hi taṃ tena saddhiṃ uppajjati. *Sahetukay nāmamūlenāti* pade pi sahetukay nāmaṃ nāmamūlenāti attho. Sesay sabbattha uttānattham evāti.

Mūlavāra-vaṇṇanā niṭṭhitā.

Hetuvārādīsu¹ pi iminā va upāyena² attho vedītabbo. *Mūlay hetu nīlānaṃ cāti* gāthā yathā niddiṭṭhānaṃ dasanānam pi vārānaṃ puna udāravasen' eva³ vuttā ti.

Mūla-Yamaka-vaṇṇanā niṭṭhitā.

II

[*Khandha-Yamakay.*]

Idāni Mūla-Yamake desite yeva kusalādi dhamme khandhavasena saṅgaṇhitvā Mūla-Yamakānantaraṃ desi-tassa Khandha-Yamakassa vaṇṇanā hoti.

Tattha Pālivavatthānaṃ tāva evaṃ vedītabbaṃ. Imasmiṃ hi Khandha-Yamake tayo mahāvārā honti: paṇṇattivāro, pavattivāro, pariññāvāro ti. Tesu paṇṇattivāro khandhānaṃ nāmābhīdhāna-sodhana-vasen' eva gatattā paṇṇattivāro ti vuccati. Pavattivāro tena sodhitanāmābhīdhānaṃ khandhānaṃ uppāda-nirodha-vasena pavattiṃ sodhayamāno gato, tasmā pavattivāro ti vuccati. Pariññāvāro iminā-nukkamena pavattānaṃ khandhānaṃ sankhepen' eva tisso pariññā dipayamāno gato; tasmā pariññāvāro ti vuccati.

Tattha paṇṇattivāro uddesaniddesa-vasena dvihākārehi vavattito.⁴ Itaresu visuṃ uddesavāro natthi; ādīto paṭṭhāya pucchāvissajjanavasena ekadhā vavattitā.

Tattha *pañcakkhandhāti* padaṃ ādiṃ katvā, yāva na *khandhā na sankhārā* ti padaṃ tāva paṇṇattivārassa uddesavāro vedītabbo. *Pucchāvāro* ti pi tass' eva nāmaṃ. Tattha *pañcakkhandhā* ti ayaṃ yamakavasena pucchitabānaṃ khandhānaṃ uddeso.⁵

*Rūpakkhando . . . pe . . . viññāṇakkhandho*⁶ ti tesu yeva pabhedato nāma vavattānaṃ. Idāni imesaṃ khand-

¹ Y. 13.

² Br. vupāy².

³ S. uddān^o.

⁴ Br. pavattito.

⁵ S. uddesavāro.

⁶ Y. 14.

dhānaṃ vasena (1) padasodhanavāro khandhānaṃ vasena, (1) padasodhanavāro, (2) padasodhanamūlacakkavāro, (3) suddhakkhandhavāro, (4) suddhakkhandhamūlacakkavāro ti cattāro nayavārā honti. Tattha rūpaṃ rūpakkhando, rūpan¹ ti ādinā nayena padam eva sodhetvā gato padasodhanavāro nāma. So anuloma-paṭilomavasena duvidho hoti. Tassa anulomavāre rūpaṃ rūpakkhando . . . rūpan ti ādini pañca yamakāni. Paṭilomavāre pi na rūpaṃ na rūpakkhando, na rūpakkhando na rūpaṃ ti ādini pañc' eva.

Tato paraṃ tesam yeva padasodhanavāro sodhitānaṃ khandhānaṃ rūpaṃ rūpakkhando khandhā vedanākkhandho ti ādinā nayena ekekakhandhamūlakāni cattāri cattāri cakkāni bandhitvā gato padasodhanamūlakānaṃ cakkānaṃ atthi tāya padasodhanamūlacakkavāro nāma. So pi anuloma-paṭilomavasena duvidho hoti. Tassa anulomavāre rūpaṃ rūpakkhando, khandhā vedanākkhandho ti ādini ekeka khandhamūlakāni cattāri cattāri katvā vīsati yamakāni. Paṭilomavāre pi, na rūpaṃ na rūpakkhando, na khandhā na vedanākkhandho ti ādini vīsati eva.

Tato paraṃ rūpaṃ khandho, khandhā rūpaṃ² ti ādinā nayena suddhakkhandhavasena' eva gato suddhakkhandhavāro nāma. Tattha khandhā rūpan ti ādisu khandhā rūpakkhando, khandhā vedanākkhandho attho gahetabbo, Kasmā? Niddesavāre evaṃ bhājitattā. Tattha hi rūpaṃ khandho ti? Āmantā. Khandhā rūpakkhando ti? Rūpakkhando khandho ceva rūpakkhando ca; avasesā, khandhā, na rūpakkhando³ ti evaṃ khandhā rūpan ti ādinaṃ khandhā rūpakkhando ti ādinā nayena padaṃ uddharitvā attho vibhatto.⁴

Ten' eva ca kāraṇena' esa suddhakkhandhavāro ti vutto. Vacanasodhane viya hi ettha na vacanaṃ pamāṇaṃ. Yathā yathā pana suddhakkhandhā labbhanti, tathā tathā attho va pamāṇaṃ. Parato Āyatana-Yamakadisu pi es' eva nayo.

Eso pi ca suddhakkhandhavāro anuloma-paṭilomavasena

¹ Y. 14.

² Y. 15.

³ Y. 18 (5).

⁴ Y. cf. 15, n. 2.

duvidho hoti. Tassa anulomavāre *rupaṃ khandho, khandhā rūpaṃ*¹ ti ādīni pañca yamakāni; paṭilomavāre pi *na rūpaṃ na khandho, na khandhā na rūpaṃ* ti ādīni pañc' eva.

Tato paraṃ tesam yeva suddhakhandhānaṃ *rūpaṃ khandho, khandhā vedanā*² ti ādinā nayena ekekakhandhamūlakāni cattāri cattāri cakkāni bandhitvā gato suddhakhandhamūlakānaṃ cakkānaṃ atthitāya *suddhakhandhamūlacakkavāro nāma*. Tattha *khandhā vedanā* ti ādisu khandhā vedanākkhandho ti ādinā nayena attho veditabbo.

Itarathā niddesavārena saddhiṃ virodho hoti. So pi anuloma-paṭilomavasena duvidho hoti. Tassa anulomavāre *rūpaṃ khandho, khandhā, vedanā* ti ādīni ekeka khandhamūlakāni cattāri cattāri katvā vīsati yamakāni; paṭilomavāre pi *na rūpaṃ na khandho, na khandhā na vedanā* ti ādīni vīsati eva. Evaṃ tāva ekena yamakasatena dvīhi pucchāsatehi ekeka-pucchāya sannitthāna-saṃsayavasena dve dve atthe katvā catūhi ca atthasatehi patimaṇḍito paṇṇattivārassa uddesavāro veditabbo ti.

Uddesavāravannaṇā niṭṭhitā.

Idāni *rūpaṃ rūpakkhando*³ ti ādinā nayena niddesavāro āraddho. Tattha *rūpaṃ rūpakkhando* ti yaṃ kiñci rūpaṃ ti vuccati, sabbaṃ taṃ rūpakkhando ti vacanasodhanatthaṃ pucchati. *Piyarūpaṃ satarūpaṃ na rūpakkhando* ti yaṃ piyarūpaṃ satarūpaṃ ti ettha rūpaṃ ti vuttaṃ; taṃ rūpaṃ eva, na rūpakkhando ti attho.

Rūpakkhando rūpaṃ ceva rūpakkhando cāti yo pana rūpakkhando so rūpaṃ ti pi rūpakkhando ti pi vattvaṃ vaṭṭatīti attho. Rūpakkhando rūpaṃ ti ettha pana yasmā rūpakkhando niyamen' eva rūpaṃ ti vattabbo, tasmā *āmanta* ti āha. Iminā upāyena sabbavissajjanesu attho veditabbo. Yo pana yattha viśeso bhavissati, tatth' eva taṃ vaṇṇayissāma.

Saññāyamake tāva *ditṭhisaññā* ti papañcasaññā ti ādisu āgatā ditṭhisaññā. Sankhārayamake *avasesā sankhārā* ti aniccā vata sankhārā ti ādisu āgatā sankhārakkhandhato

¹ Y. 15 (5).

² *Ibid.* (6).

³ Y. 16 (1).

avasesā sankhatadhammā. Paṭilomavāre pi es' eva nayo ti.

Padasodhanavāro nitṭhito.

Padasodhana-mūlacakkavāre *khandhā vedanākkhandho*¹ ti ye keci khandhā sabbe te vedanākkhandho ti pucchati. Sesapucchāsu pi es' eva nayo. Paṭilome na *khandhā na vedanākkhandho*² ti ettha ye paññatti-nibbānasankhātā dhammā khandhā na honti, te yasmā vedanākkhandho pi na honti, tasmā *āmantā* ti āha. Sesavissajjanesu pi es' eva nayo ti.

Padasodhanamūlacakkavāro nitṭhito.

Suddhakhandhavāre *rūpaṅ khandho*³ ti yaṅ kiñci rūpan ti vuttaṅ sabban taṅ khandhā ti pucchati. Tattha yasmā piyarūpasātarūpasankhātāṅ vā rūpaṅ hotu bhūtopādā rūpaṅ vā, sabbāṅ pañcasu khandhesu sangahaṅ gacchat' eva, tasmā *āmantā* ti paṭijānāti.

Dutiye pade⁴ *khandhā rūpan* ti pucchitabbe, yasmā rūpan ti vacanena rūpakkhandho ca adhippeto, tasmā vacanaṅ anādiyivā atthavasena pucchanto *khandhā rūpakkhandho* ti āha. Iminā nayena sabbapadesu attho vedittabbo.

Parato Āyatana-Yamakādinaṅ niddesavāre pi es' eva nayo.

Saññākkhandho ti etthāpi diṭṭhisaññā vā hotu saññā eva vā, sabbāya⁵ pi khandhabhāvato *āmantā* ti vuttaṅ.

*Sankhārā*⁶ *sankhārakkhandho* ti pade pi es' eva nayo. Khandhavinimuttako hi sankhāro nāma natthi.

Paṭilome na *rūpaṅ na khandho*⁷ ti yaṅ dhammajātaṅ rūpaṅ na hoti, taṅ khandho pi na hotīti pucchati; vissajjane pan' assa *rūpaṅ thapetrā avasesā khandha na rūpakkhandho* ti rūpato aññe vedanādayo khandhā, rūpam eva na honti, khandhā pana hontīti attho. *Rūpañ ca khandhe ca thapetrā avasesan* ti pañca-khandha-vinimuttaṅ nibbānañ

¹ Y. 17 (3 b).

² Y. 18 (4).

³ *Ibid.* 5.

⁴ Br. dutiyaṅ°.

⁵ *Sic* S. Br.

⁶ Br. omits.

⁷ Y. 18 (6).

ceva paññatti ca. Ito paresu pi avasesan ti padesu es' eva nayo.

Suddhakhandhavāro niṭṭhito.

Suddhakhandhamūlacakkavāre rūpakkhando¹ ti ādināṃ heṭṭhā vuttanāyena' eva attho vedītabbo ti. Suddhakhandhamūlacakkavāro niṭṭhito.

Paṇṇattivāravannaṇā niṭṭhitā.

Idāni yassa rūpakkhando ti ādināṃ nayena pavattivāro āraddho. Kasmā paṇ' ettha uddesavāro na vutto ti? Heṭṭhā dassitanāyattā paṇṇattivārasmiṃ hi uddesavāre nayo dassito. Tena pana nayena sakkā so idha avutto² pi vijānitun ti³ taṃ avatvā niddesavāro 'va āraddho. Imasmiṃ pana pavattivārasankhāte mahāvāre uppādavāro, nirodhavāro, uppādanirodhavāro ti tayo antaravārā honti. Tesu paṭhamo dhammāṃ uppādalakkhaṇassa dīpitattā uppādavāro ti vuccati; dutiyo tesāṃ yeva nirodhalakkhaṇassa dīpitattā nirodhavāro ti; tatiyo ubhinnaṃ pi lakkhaṇāṃ dīpitattā uppādanirodhavāro ti vuccati. Uppādavāreṇa c' ettha dhammāṃ uppajjanākāro va dīpito; nirodhavāreṇa uppāṇāṃ nāma niccaṃ natthīti tesāṃ yeva aniccatā dīpitā; uppādanirodhavāreṇa tadubhaṃ.

Tattha uppādavāre tāva tiṇṇāṃ tiṇṇāṃ addhāṇāṃ vasena cha kālabhedā honti: paccuppanno, atīto, anāgato, paccuppannatīto, paccuppannenānāgato, atītenānāgato ti. (1) Tesu⁴ yassa rūpakkhando uppajjati paccuppannābhidhānavasena, pacuppanno vedītabbo. So paccuppannāṃ dhammāṃ paccakkhāto⁵ gahetabbā ativiya suviññeyyo ti paṭhamāṃ vutto. (2) Yassa rūpakkhando uppajjitthāti⁶ atitābhidhānavasena atīto vedītabbo. So paccakkhāto⁵ anubhūtapubbāṃ atitadhammāṃ anumānena anāgatehi suviññeyyatarattā dutiyaṃ vutto. (3) Yassa rūpakkhando uppajjissati⁷ anāgatābhidhānavasena anāgato vedītabbo. So paccakkhāto⁵ ca anubhūtapubbavasena ca gahitadhammānumānena anāgate pi evarūpā dhammā uppajjissanti

¹ Y. 19 (7).

² Br. avitto.

³ Br. jānitun.

⁴ Y. 19, 1, i.

⁵ Br. paccakkhato.

⁶ Y. 21, 3, i.

⁷ Y. 22, 5, i.

gahetabbato tatiyaṃ vutto. (4) *Yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho uppajjitthāti*¹ paccuppanne saddhiṃ atītābhidhānavasena paccuppannātīto veditabbo. So missakesu tisu suviññeyyatarattā catutthaṃ vutto. (5) *Yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho uppajjissatīti*² paccuppanna saddhiṃ anāgatābhidhānavasena paccuppannānāgato veditabbo. So paccakkhāto³ gahetabbānaṃ atthitāya atthato⁴ suviññeyyataro ti pañcamaṃ vutto. (6) *Yassa rūpakkkhandho uppajjittha tassa vedanākkhandho uppajjissatīti*⁵ atītena saddhiṃ anāgatābhidhānavasena atītenānāgato veditabbo. So purimehi duviññeyyo ti chaṭṭhaṃ vutto.

Evam etesu chasu kālabhedeṣu yvāyaṃ paṭhamo paccuppanno.

Tattha (1) puggalato (2) okāsato (3) puggalokāsato ti tayo vārā honti. Tesu *yassāti* puggalavasena khandhānaṃ uppatti dīpano puggalavāro, *yatthāti* okāsavasena khandhānaṃ uppatti dīpano okāsavāro, *yassa yatthāti* puggalokāsavasena khandhānaṃ uppatti dīpano puggalokāsavāro : ime pana tayo pi vārā paṭhamaṃ anulomanayena niddisīvā, pacchā paṭilomanayena niddiṭṭhā ; tesu uppajjati, uppajjittha, uppajjissatīti vacanato uppattidīpano anulomanayo, nuppajjati, nuppajjittha, nuppajjissatīti vacanato anuppattidīpano paṭilomanayo. Tattha paccuppannakāle⁶ tāva puggalavārassa anulomanaye *yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho uppajjati ; yassa va pana vedanākkhandho uppajjati tassa rūpakkkhandho uppajjati ; yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa saññākkhandho, sankhārakkhandho, viññānakkhandho uppajjati. Yassa vā pana viññānakkhandho uppajjati tassa rūpakkkhandho uppajjatīti*⁷ evaṃ rūpakkkhandho mūlakāni cattāri yamakāni. *Yassa vedanākkhandho uppajjati, tassa saññākkhandho uppajjatīti ādinā* nayena vedanākkhandhamūlakāni tīni, saññākkhandhamūlakāni dve, sankhārakkhandhamūlakā ekan ti agahitaggahaṇena⁸ dasa yamakāni honti.

¹ Y. 23, 7, i.

² Y. 25, 9, i.

³ Br. paccakkhato.

⁴ S. atṭhato.

⁵ Y. 28, 11, i.

⁶ S. °kālena.

⁷ Y. 19 f.

⁸ So S. and Br. cf. 55, n. 3.

Tattha rūpakkhandhamūlakesu catūsu ādito ekam eva vissajjitaṅ. Sesāni tena sadisa-vissajjanānīti tantiyā lahu-bhāvatthaṅ sankhittāni.

Vedanākkhandhādi mūlakesu pi *āmantā* ti ekasadisam eva vissajjanaṅ, tasmā tāni pi tantiyā lahu-bhāvatthaṅ sankhittān' evāti evam etāni paccuppannakāle puggalavāre anulomanaye ekayamaka-vissajjanen'¹ eva dasa yamakāni vissajjitāni nāma hontiti veditabbāni.

Yathā puggalavāre dasa evaṅ okāsavāre dasa puggalokāsavāre dasāti paccuppannakāle tīsu vāresu anulomanaye tiṅsa yamakāni honti. Yathā ca anulomanaye, evaṅ paṭilomanaye pīti sabbāni pi paccuppannakāle saṭṭhi yamakāni honti. Tesāṅ vīsapucchā sataṅ cattārīsāni ca dve, attha satāni hontiti veditabbāni. Evaṅ sesesu pi pañcasu kālabbhedesu puggalādi bhedato anuloma-paṭilomanayavasena cha cha vārā. Ekekasmiṅ vāre dasa dasa katvā saṭṭhi saṭṭhi yamakānīti tīni yamakasatāni; tāni purimehi saddhiṅ saṭṭhādhikāni tīni yamakasatāni vīsādhikāni satta pucchā satāni cattālisāni ca cuddasa attha satāni honti. Idaṅ tāva uppādavāre pāli-vavatthānaṅ. Yathā ca uppādavāre, tathā nirodhavāre pi uppādanirodhavāre pīti sabbasmim pi pavatti-mahāvāre asīti yamakahassaṅ saṭṭhi satādhikāni dve pucchā sahasāni, vīsāṅ tīni satādhikāni ca cattāri atthasahasāni veditabbāni.

Pāli pana uppādavāre nirodhavāre ca tīsu asammissakālabbhedesu tasmiṅ tasmiṅ vāre ekekam eva yamakaṅ vissajjetvā sankhittā; tīsu missakakālabbhedesu. *Yassa vedanākkhandho uppajjati, tassa saññākkhandho uppajjitthāti*¹ ādinā nayena vedanākkhandhādi mūlakesu pi ekaṅ yamakaṅ vissajjitaṅ, uppāda-nirodhavāre pana chasu pi kālabbhedesu vissajjitam eva. Sesāni tena samānavissajjanattā sankhittānīti idaṅ sakale pi pavattimahāvāre pālivavatthānaṅ. Attha vinicchayatthaṅ pan' assa idaṅ lakkhaṅ veditabbaṅ. Imasmiṅ hi pavatti-mahāvāre catunnaṅ pañhānaṅ² pañca vissajjanāni sattavīsatiyā ṭhānesu pakkhipitvā atthavinicchayo veditabbo.

¹ Y. 23, 7, i.

² S. *inserts* vasena.

Tattha (1) purepañho, (2) pacchāpañho, (3) paripuṇṇapañho, (4) moghapañho ti ime cattāro pañhā nāma. Ekekasmij hi¹ yamake dve dve pucchā; ekekapucchāya pi dve dve padāni. (1) Tattha yāya pucchāya vissajjane ekeken' eva padena gahitakhandhassa uppādo vā nirodho vā labbhati, ayaṃ purepañho nāma. (2) Yāya pana pucchāya vissajjane dvīhi pi padehi gahitakhandhānaṃ uppādo vā nirodho vā labbhati, ayaṃ pacchāpañho nāma. (3) Yāya pana pucchāya vissajjane ekena pi padena gahitakhandhassa dvīhi pi padehi gahitakhandhānaṃ uppādo vā nirodho vā labbhati, ayaṃ paripuṇṇapañho nāma. (4) Yāya pana pucchāya vissajjane paṭikkhepo vā paṭisedho vā labbhati, ayaṃ moghapañho nāma.

Yasmā pan' esa adassiyamāno na sakkā jānituṃ, tasmā dassayissāma.

(1) *Yattha rūpakkhando nuppajjati tattha vedanākkhandho nuppajjatīti*² pucchāya, tāva *uppajjatīti* imasmij vissajjane eken' eva padena gahitassa vedanākkhandhassa uppādo labbhati iti ayaṃ ceva añño ca evarūpo pañho purepañho ti veditabbo. *Yassa rūpakkhando uppajjittha, tassa vedanākkhandho uppajjitthāti*³ pucchāya pana *āmantā* ti imasmij vissajjane [eken' eva padena gahitassa vedanākkhandhassa]⁴ dvīhi padehi gahitānaṃ rūpavedanākkhandhānaṃ, yassa kassaci sattassa atīte uppādo labbhati. Iti ayaṃ ceva añño ca evarūpo pañho pacchāpañho ti veditabbo. (3) *Yassa rūpakkhando uppajjati, tassa vedanākkhandho uppajjatīti*⁵ imāya pana paṭhama-pucchāya *asaññasattaṃ uppajjantānaṃ* ti ādike imasmij vissajjane *asaññasatte*⁶ *uppajjantānaṃ tesāṃ rūpakkhando uppajjati, no ca tesāṃ vedanākkhandho uppajjatīti* imasmij koṭṭhāse eken' eva padena gahitassa rūpakkhandhassa pi uppādo labbhati. *Pañcarokāraṃ uppajjantānaṃ tesāṃ rūpakkhando ca uppajjati vedanākkhandho ca uppajjatīti* imasmij koṭṭhāse dvīhi pi padehi sangahitānaṃ rūpavedanākkhandhānam pi uppādo labbhati: iti ayaṃ ceva añño ca eva rūpo pañho paripuṇṇapañho ti veditabbo.

¹ Ekekasmij hi.

² Y. 20, 2. ii.

³ Y. 21 3, 1.

⁴ Br. omits.

⁵ Y. 19, 1, 1.

⁶ Br. °sattaṃ upapaj°.

(4) Purepacchāpañhe ti pi es' eva nayo.¹ Etassa hi vissajjane purimakotṭhāse ekena padena sangahitassa rūpak-khandhassa' eva uppādo dassito; dutiya-kotṭhāse dvīhi padehi sangahitānaṃ rūpa-vedanākkhandhānaṃ, iminā yeva ca lakkhaṇena yattha ekena padena sangahitassa khandhassa uppādo vā nirodho vā labbhati, so purepañho ti vutto. Yattha hi dvīhi pi padehi sangahitānaṃ khandhānaṃ uppādo vā nirodho vā labbhati, so pacchāpañho ti vutto.

*Yassa rūpakkhandho nuppajjittha, tassa vedanākkhandho nuppajjitthāti*² imāya pana pucchāya natthīti: imasmiṃ vissajjane paṭikkhepo labbhati.

*Yassa rūpakkhandho uppajjati, tassa vedanākkhandho nirujjhatīti*³ pucchāya no ti: imasmiṃ vissajjane paṭisedho labbhati, tasmā ayaṅ ceva duvidho añño ca evarūpo pañho moghapañho ti veditabbo. Tucchapañho ti pi vuccati.

Evaṃ tava cattāro pañhā veditabbā.

Yaṅ⁴ (1) pāligatiyā vissajjanaṃ (2) paṭivacana-vissajjanaṃ (3) sarūpa-dassanena vissajjanaṃ (4) paṭikkhepena-vissajjanaṃ (5) paṭisedhena-vissajjanaṃ ti imāni pana pañca vissajjanāni nāma.

(1) Tattha yaṅ vissajjanaṃ pālipadam eva hutvā atthaṃ vissajjeti, idaṅ pāligatiyā vissajjanaṃ nāma. Taṅ⁵ pure pañhe labbhati. *Yattha rūpakkhandho nuppajjati, tattha vedanākkhandho nuppajjatīti*⁶ hi pañhe, *uppajjatīti*: idaṅ vissajjanaṃ pālipadam eva hutvā atthaṃ vissajjayamānaṃ gataṃ, tasmā evarūpesu ṭhānesu pāligatiyā vissajjanaṃ veditabbāṃ.

(2) Yaṅ pana vissajjanaṃ paṭivacanabhāvena atthaṃ vissajjeti, idaṅ paṭivacana-vissajjanaṃ nāma; taṅ pacchāpañhe labbhati. *Yassa rūpakkhandho uppajjittha, tassa vedanākkhandho uppajjitthāti* hi pañhe *āmantā*⁷ ti idaṅ vissajjanaṃ paṭivacana-vasen' eva atthaṃ vissajjayamānaṃ gataṃ, tasmā evarūpesu ṭhānesu paṭivacana-vissajjanaṃ veditabbāṃ.

¹ Br. etass' eva nāmaṃ.

² Y. 21, 4, i.

³ Y. 41, 1, i.

⁴ Br. omits.

⁵ S. Ete.

⁶ Y. 20, 2, ii.

⁷ Y. 21, 4, i.

(3) Yaṅ vissajjanaṅ sarūpena dassetvā atthaṅ vissajjeti, idaṅ sarūpadassanena vissajjanaṅ nāma, taṅ paripuñña-pañhe labbhati. *Yassa rūpakkhandho uppajjati, tassa vedanākkhandho uppajjati*¹ hi pañhehi *asaññasattaṅ uppajjantānan* ti: idaṅ vissajjanaṅ imesaṅ rūpakkhandho uppajjati, no ca vedanākkhandho, [imesaṅ]² rūpakkhandho ca uppajjati vedanākkhandho cāti sarūpadassanen' eva atthaṅ vissajjayamānaṅ gataṅ, tasmā evarūpesu tñānesu sarūpadassanena vissajjanaṅ veditabbaṅ.

(4) Yaṅ pana vissajjanaṅ, tathārūpassa atthassa abhāvato, attha-paṭikkhepena pañhaṅ vissajjeti, idaṅ paṭikkhepa-vissajjanaṅ nāma. Yaṅ tathārūpassa atthassa ekakkhaṇe abhāvato,³ attha-paṭisedhanena pañhaṅ vissajjeti, idaṅ paṭisedhanena vissajjanaṅ nāma. Taṅ moghapañhe labbhati. *Yassa rūpakkhandho nuppajjitha, tassa vedanākkhandho nuppajjithāti* hi pañhe, *natthiti* idaṅ vissajjanaṅ evarūpo nāma satto *natthiti* attha-paṭikkhepena pañhaṅ vissajjayamānaṅ gataṅ; tasmā evarūpesu tñānesu paṭikkhepena-vissajjanaṅ⁴ veditabbaṅ.

(5) *Yassa rūpakkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho nirujjhatiti*⁵ pañhe pana no ti idaṅ vissajjanaṅ ekasmiṅ paṭisandhikkhaṇe uppādena saddhiṅ nirodho nāma labbhatiti attha-paṭisedhanena pañhaṅ vissajjamānaṅ gataṅ, tasmā evarūpesu tñānesu paṭisedhanena - vissajjanaṅ⁶ veditabbaṅ.

Idāni ime cattāro pañhā imāni ca pañca vissajjanāni yesu satta visatiyā tñānesu pakkhipitabbāni, tāni evaṅ veditabbāni. *Asaññasattaṅ uppajjantānaṅ* ti⁷ ekaṅ tñānaṅ (1); *asaññe*⁸ *tatthāti*⁹ ekaṅ (2); *asaññasattānan* ti¹⁰ ekaṅ (3); *asaññā cavantānan* ti¹¹ ekaṅ (4); *arūpaṅ uppajjantānan* ti¹² ekaṅ (5); *arūpe tatthāti*¹³ ekaṅ (6); *arūpānan* ti¹⁴ ekaṅ (7); *arūpā cavantānan* ti¹⁵ ekaṅ (8); *arūpe pacchimabhavikānan* ti¹⁶ ekaṅ (9); *arūpe parinibbantānan* ti¹⁷ ekaṅ (10); *ye vā*

¹ Y. 19, 1, i.² Br. omits.³ Br. arābhato.⁴ S. paṭikkhepa-°.⁵ Y. 41, 1, i.⁶ S. paṭisedha-°.⁷ Y. 19, 1, i.⁸ Br. asaññasatte.⁹ Y. 19, 1, ii.¹⁰ Y. 21, 2, iii.¹¹ Y. 31, 1, iii.¹² Y. 19, 1, i.¹³ Y. 19, 1, ii.¹⁴ Y. 21 3, iii.¹⁵ Y. 31, 1, i.¹⁶ Y. 23, 6, iii.¹⁷ Y. 22, 6, i.

*arūpaṃ uppajjivā parinibbāyissantīti*¹ ekaṃ (11); *pañcavokāraṃ uppajjantānaṃ* ti² ekaṃ (12); *pañcavokāre tatthāti*³ ekaṃ (13); *pañcavokārānaṃ* ti⁴ ekaṃ (14); *pañcavokārā cavantānaṃ* ti⁵ ekaṃ (15); *pañcavokāre pacchimabhavikānaṃ* ti⁶ ekaṃ (16); *pañcavokāre parinibbantānaṃ* ti ekaṃ (17); *suddhāvāsaṃ uppajjantānaṃ* ti ekaṃ (18); *suddhāvāse tatthā* ti ekaṃ (19); *suddhāvāsānaṃ* ti ekaṃ (20); *suddhāvāse parinibbantānaṃ* ti ekaṃ (21); *sabbesaṃ uppajjantānaṃ* ti ekaṃ (22); *sabbesaṃ cavantānaṃ* ti ekaṃ (23); *sabbasādhārāna-vasena pacchimabhavikānaṃ* ti ekaṃ (24); *parinibbāyantānaṃ* ti ekaṃ (25); *catuvokāraṃ pañcavokāraṃ uppajjantānaṃ* ti ekaṃ (26); *cavantānaṃ* ti ekaṃ (27); *evaṃ imesaṃ catunnaṃ pañhānaṃ imāni pañca vissajjanāni imesaṃ satta-vīsatiyā thānesu pakkhipivā, imasmiṃ pavattimāhāvāre attha-vinicchayo vedītabbo.*

Evaṃ viditvā hi⁷ *pañhaṃ* vissajjantena suvissajjito hoti, atthañ ca vinicchayantena suvinicchito hoti. *Tatrāyaṃ*⁸ *nayo. Yassa rūpakkhando uppajjati* yassa puggalassa *uppādakkhaṇa-samangitāya rūpakkhando uppajjati, tassa vedanākkhandho uppajjati* vedanākkhandho pi *tassa tasmiṃ yeva khaṇe uppajjati* pucchati.

Asaññasattaṃ uppajjantānaṃ ti *acittakapatisandhivasena asaññasattabhavaṃ*⁹ *uppajjantānaṃ. Tesāṃ rūpakkhando uppajjati* tesāṃ ekantena rūpakkhando uppajjati yeva. Pavatte pana tattha *uppajjantānaṃ rūpakkhando uppajjati* pi nirujjhati pi, *tasmā, asaññasattānaṃ* ti avatvā, *asaññasattaṃ uppajjantānaṃ* ti vuttaṃ. *No ca tesāṃ vedanākkhandho uppajjati* *acittakattā* pana tesāṃ *vedanākkhandho nuppajjat'* eva. *Idaṃ satta-vīsatiyā thānesu pathame thāne paripuṇṇapañhassa purimakotṭhāse sarūpadassanena vissajjanaṃ. Pañcavokāraṃ uppajjantānaṃ* ti rūpārūpa-missaka-pāṭisandhivasena *pañcavokārabhavaṃ uppajjantānaṃ. Tesāṃ rūpakkhando vedanākkhandho cāti tesāṃ ekantena rūpa-vedanākkhandha-sankhātā dve pi khandhā uppajjanti* yeva. Pavatte pana tattha *uppannānaṃ khandhā*

¹ Y. 22, 6, 1.

² Y. 19, 1, 1.

³ Y. 19, 1, ii.

⁴ Br. °vokāraṃ.

⁵ Y. 24, iii.

⁶ Y. 29, iii. etc.

⁷ S. viditvāna.

⁸ Br. tatthāyaṃ.

⁹ S. °bhāvaṃ.

uppajjanti pi nirujjhanti pi, tasmā, pañca-vokārānaṃ ti avatvā, *pañcavokāraṃ uppajjantānaṃ* ti vuttaṃ. Iday pañca-vokāraṃ uppajjantānaṃ ti t̄hāne paripuṇṇapañhassa pacchimakoṭṭhāse sarūpa-dassanena-vissajjanaṃ. Iminā upāyena sabbāni vissajjanāni veditabbāni.

Idaṃ paṇ' ettha uppāda-nirodhesu niyamalakkaṇaṃ. Sakale pi hi imasmiṃ Khandha-Yamake tattha tattha uppannānaṃ pavatte yāva maraṇā khandhānaṃ apariyanteṣu uppāda-nirodhesu vijjamānesu pi lahu-parivattānaṃ dhammānaṃ vinibbhogaṃ katvā uppāda-nirodhe dassetuṃ na sukaraṃ ti pavattiyaṃ uppāda-nirodhe anāmasitvā abhinavaṃ vipāka-vatṭaṃ nipphādayamānena nānākammaṇa nibbattānaṃ paṭisandhi-khandhānaṃ uppādaṃ dassetuṃ sukhaṃ ti paṭisandhi-uppādavasena' eva uppādavāro kathito. Uppannassa pana vipāka-vatṭassa-pariyosānena nirodhaṃ dassetuṃ sukhaṃ ti maraṇakāle nirodhavasena nirodhavāro kathito.

Kiṃ paṇ' ettha pavattiyaṃ uppāda-nirodhānaṃ anāmatṭhabhāve pamānaṃ ti? Pāli yeva; Pāliyaṃ hi visesena uppādavārassa anāgatakālavāre pacchimabhavikānaṃ tesāṃ rūpakkaṇḍho ca nuppajjissati vedanākkhaṇḍho ca nuppajjissatīti ayaṃ Pāli-atipamānaṃ eva. Pacchimabhavikānaṃ hi pavatte rūpārūpadhammānaṃ uppajjitvaṃ, yuttabhāve sati pi rūpakkaṇḍho ca nuppajjissati vedanākkhaṇḍho ca nuppajjissatīti sannitṭhānaṃ katvā vuttabhāvena pavatte uppādo na gahito ti veditabbo. *Suddhāvāse parinibbantānaṃ tesāṃ tattha saññākkhaṇḍho na nirujjhitta, no ca tesāṃ tattha vedanākkhaṇḍho na nirujjhātīti ayaṃ pana Pāli pavatte nirodhassa anāmatṭhabhāve ativiya pamānaṃ. Suddhāvāse parinibbantānaṃ hi cuticittassa bhagakkhaṇḍe t̄hitānaṃ paṭisandhito paṭṭhāya pavatte uppajjitvā niruddhasaññākkhaṇḍhānaṃ gaṇanapatho natthi. Evaṃ sante pi tesāṃ tattha¹ saññākkhaṇḍho na nirujjhītthātī sannitṭhānaṃ katvā vuttabhāvena pavatte nirodho na gahito ti veditabbo.*

Evam ettha uppāda-nirodhesu niyamalakkaṇaṃ viditvā paṭisandhi uppādam eva cuti nirodham eva ca gahetvā,

¹ Br. tassa.

tesu tesu ṭhānesu āgatānaṃ vissajjanānaṃ atthavinicchayo veditabbo.

So pana sakkā ādi-vissajjane vuttanayena sabbattha viditun¹ ti vissajjana-paṭipāṭiyā na vitthārito. Iminā pana evaṃ dinnenāpi² nayena yo etesaṃ atthavinicchayaṃ jānituṃ na sakkoti, tena ācariye payirūpāsivā sādhukaṃ sutvā vijānitabbo.

Uppādassa nirodhassa ubhinnaṃ cāpi ekako
Nayassa anulomassa paṭiloma-nayassa ca
Vasena yāni khandhesu yamakāni ca pañcasu
Puggalaṃ atha okāsaṃ puggalokāsam eva ca.
Āmasivā pavattesu ṭhānesu³ kathayī jino
Tesaṃ Paḷivavatthānaṃ dassitaṃ anupubbato.
Vinicchayatthaṃ atthassa pañhā vissajjanāni ca
Vissajjanānaṃ ṭhānāni yāni tāni ca sabbaso
Dassetvā eka-pañhasmiṃ yojanā pi pakāsītā
Vitthārena gate ettha pañhā-vissajjanakkame.
Atthaṃ vanṇayatā kātuṃ kiṃ nu sakkā ito⁴ paraṃ
Nayena iminā tasmā atthaṃ jānantu paṇḍitā ti.

Pavattivāra-vanṇanā niṭṭhitā.

Tadanantare pariññāvāre pi chaḷeva kālabhedā anuloma-paṭilomato dve yeva nayā: puggala-vāro okāsavāro puggalokāsavāro ti imesu pana tisu puggalavāro va labbhati, na itare dve.

Kiṃ kāraṇā? Sadisa-vissajjanatāya. Yo hi koci puggalo yattha katthaci ṭhāne rūpakkhandhaṃ ce parijānāti, vedanākkhandham pi parijānāti yeva, vedanākkhandhaṃ ce parijānāti, rūpakkhandham pi parijānāti yeva; rūpakkhandhaṃ ce na parijānāti, vedanākkhandham pi na parijānāti yeva, vedanākkhandhaṃ ce na parijānāti, rūpakkhandham pi na parijānāti yeva⁵; tasmā tesu pi yattha rūpakkhandhaṃ parijānāti tattha vedanākkhandhaṃ parijānātīti ādivasena pucchāṃ katvā āmantā tveva vissajjanaṃ

¹ S. veditun.

² Br. dinnena pi.

³ S. vāresu.

⁴ S. itaro.

⁵ Br. omits.

kātabbaṃ siyā ti sadisa-vissajjanatāya te idha na labbhanti veditabbaṃ.¹

Atha vā pariññākiecaṃ nāma puggalass' eva hoti, no okāsassa ; puggalo 'va parijānituṃ samattho ; no okāso ti puggalavāro v' ettha gahito, na okāsa-vāro. Tassa pana agahitattā tad-anantaro puggalokāsavāro labbhamāno pi na gahito. Yo pan' esa puggalavāro gahito, tattha paccuppannakāle rūpakkhandhamūlakāni cattāri, vedanākkhandhamūlakāni tīni, saññākkhandhamūlakāni dve, sankhārakkhandhamūlakaṃ ekan ti hetthāvuttanayen' eva anulomanaye agahitagahaṇena dasa yamakāni, paṭilomanaye dasātivīsati. Tathā sesesu pīti ekekasmīṃ kāle vīsati vīsati katvā chasu kālesu vīsaṃ yamakasataṃ cattārisāni dve pucchā satāni asīti² cattāri atthasatāni ca hontīti idam ettha Pāli-vavatthānaṃ. Atthavinicchaye pan' ettha atītānāgatapaccuppannasankhātā tayo addhā pavattivāre viya cuti-paṭisandhivasena na labbhanti, pavatte cittakhanavasena' eva labbhanti. Ten' eva tattha yo rūpakkhandhaṃ parijānāti so vedanākkhandhaṃ parijānātīti³ ādisu pucchāsu āmantāti vissajjanaṃ kataṃ. Lokuttaramaggakhaṇasmiṃ hi nibbānārammaṇena cittena pañcasu khandhesu pariññākieccanibbattiyā yaṃ kiñci ekaṃ khandhaṃ parijānanto itaram pi parijānātīti vuccati. Evam ettha parijānātīti pañhesu anulomanaye pariññākieccassamatthakappattaṃ aggamaggasamangiṃ sandhāya āmantā ti vuttanti veditabbaṃ.

Paṭilomanaye pana na parijānātīti pañhesu puthujjanādayo sandhāya āmantā ti vuttaṃ. Parijānitthāti imasmīṃ pana atītakālavāre maggānantara-aggaphale ṭhito pi pariññākieccassa niṭṭhitattā parijānittha yeva nāma.

Yo rūpakkhandhaṃ parijānāti, so vedanākkhandhaṃ parijānitthāti⁴ pañhena aggamaggasamangiṃ pucchati. Yasmā pan' esa khandhapañcakaṃ parijānāti yeva nāma, na tāva niṭṭhita-pariññākiecco, tasmā no ti paṭisedho kato. Duttiya-pañhe pana parijānitthāti arahattaṃ pucchati. Yasmā pan', eso niṭṭhita-pariññākiecco, natthi tassa pariññeyyaṃ nāma,

¹ Br, °abbā.

² Br. asitādhikāni.

³ Y. 49.

⁴ Y. 50.

tasmā no ti paṭisedho kato. Paṭilomanayavissajjane pan' ettha arahā rūpakkhandhaṃ na pariṇānānti arahato pariṇānāya abhāvena vuttaṃ; *aggamaggasamangī vedanākkhandhaṃ na pariṇānānti* arahattamaggaṭṭhassa anīṭṭhita-pariṇānākeccatāya vuttaṃ. Na kevalañ ca vedanākkhandham eva, ekadhammam pi so na pariṇānānti' eva; idaṃ pana pucchāvasena vuttaṃ. No ca rūpakkhandham ti idam pi pucchāvasena vuttaṃ; aññam pi pana so khandhato¹ pariṇānānti, so vedanākkhandhaṃ pariṇānānti ettha yasmā maggaṭṭhapuggalo ekacittakkaṇiko, tasmā so pariṇānānti sankhaṃ na gacchati. Teṇa vuttaṃ no ti. Te rūpakkhandhā ca na pariṇānānti ettha attho; pucchāvasena na pariṇānānti pan' ettha attho.² Iminā upāyena sabbattha atthavinicchayo veditabbo ti.

Pariṇānavāro niṭṭhito.

Khandhayamakavaṇṇanā niṭṭhitā.

[Āyatana-Yamakaṃ.]

Idāni Mūla-Yamake desite yeva kusalādidhamme āyatana-vasenāpi sangaṇhitvā Khandha-Yamakānantaraṃ desitassa Āyatana-Yamakassa vaṇṇanā hoti.

Tattha Khandha-Yamake vuttanāyena' eva Pāḷivavatthānaṃ veditabbaṃ. Yath' eva hi tattha Paṇṇattivāro Pavattivāro Pariṇānavāro ti tayo mahāvārā honti, tathā idhāpi. Vacanattho pi nesāṃ tattha³ vuttanāyena' eva desitabbo.⁴ Idhāpi ca Paṇṇattivāro uddesa-niddesavasena dvidhā vavatthito; itaro niddesavasena' eva.

Tattha *dvādasāyatanaṃ*⁵ padaṃ ādiyaṃ katvā yāva *nāyatanaṃ na mano*,⁶ ti tāva Paṇṇattivārassa Uddesa-vāro veditabbo.

Tattha *dvādasāyatanaṃ* ti ayaṃ yamakavasena pucchi-

¹ Br. khandhaṃ.

² Br.: Te rūpakkhandhā ca na pariṇānānti pucchā sabhāgena vuttaṃ; na pariṇānānti pan' ettha attho.

³ Br. omits.

⁴ Br. veditabbo.

⁵ Y. 52.

⁶ Y. 53.

tabbānaṃ āyatanānaṃ uddeso. *Cakkhāyatanāṃ . . . pe . . . dhammāyatanānaṃ* ti tesāṃ yeva pabhedato nāma vavatthānaṃ. Yamakavasena pucchāsukhatthaṃ¹ c'ettha paṭhamāṃ paṭipāṭiyā ajjhattarūpāyatanāni vuttāni, pacchābāhirarūpāyatanāni, pariyoṣāne manāyatana - dhammāyatanāni.

Yathā pana heṭṭhā khandhavasena, evam idha imesaṃ āyatanānaṃ vasena padasodhanavāro, padasodhanamūlacakkavāro, suddhāyatanavāro suddhāyatanamūlacakkavāro ti cattāro va nayavārā honti. Ekeko c' ettha anuloma-
paṭilomavasena duvidho yeva. Tesam attho tattha vuttanayen' eva veditabbo.

Yathā pana Khandha - Yamake padasodhanavārassa anulomavāre rūpaṃ rūpakkhandho, rūpakkhandho rūpan ti ādīni pañca yamakāni, tathā idha *cakkhu cakkhāyatanāṃ, cakkhāyatanāṃ cakkhūti* ādīni dvādasa. Paṭilomavāre pi *na cakkhu na cakkhāyatanāṃ, na cakkhāyatanāṃ na cakkhūti* ādīni dvādasa. Padasodhanamūlacakkavārassa pan' ettha anulomavāre ekekāyatanamūlakāni ekādasa ekādasa katvā dvattiṃsa sataṃ yamakāni, paṭilomavāre pi dvattiṃsa satam eva.

Suddhāyatanavārassāpi anulomavāre dvādasa, paṭilomavāre dvādasa.

Suddhāyatanamūlacakkavārassāpi anulomavāre ekekāyatanamūlakāni ekādas' ekādasa² katvā dvattiṃsa sataṃ yamakāni, paṭilomavāre dvattiṃsa satam evāti evam idha cha sattatādhikehi pañcahi yamakasatehi dvipaññāsehi ekādasahi pucchāsatehi catu adhikehi tevīsāya atthasatehi ca paṭimaṇḍito Paṇṇattivārassa Uddesavāro veditabbo.

Niddesavāre pan' assa heṭṭhā Khandha - Yamakassa Paṇṇattivāra-niddese vuttanayen' eva attho veditabbo aññatra vīsē. Tatrāyaṃ vīsē *dibbaṃ-cakkhūti*³ dutiya-vijjāñānaṃ ; *paññācakkhūti* tatiya-vijjāñānaṃ ; *dibbasotaṃ* ti dutiya-abhiññāñānaṃ ; *taṇhāsotaṃ* ti taṇhā va ; *avaseso kāyo* ti nāmakāyo, rūpakāyo, hatthikāyo assakāyo ti evam ādi. *Avasesaṃ rūpan* ti rūpāyatanato yesaṃ bhūtopādāya

¹ Br. °tthañ.

² Br. ekādasa ekādasa.

³ Y. 53.

rūpañ ceva piyarūpa-sātarūpañ ca, *sīlakkhandho* ti¹ ādini vāyanatthena sīlādinaṃ yeva nāmāni. *Attharaso* ti ādini pi sādumadhuratthena atthādinañ ceva nāmāni; *avaseso dhammo* ti pariyattidhammādi anekappabhedo ti ayam ettha viseso.

Idhāpi ca Pavattivārassa uppādavārādīsu tīsu antara-vāresu ekekasmīṃ chal eva kālabbhedā. Tesāṃ ekekasmīṃ kāle Puggalavārādayo tayo tayo vārā. Te sabbe pi anuloma-paṭiloma-nayavasena duvidhā honti.

Tattha paccuppannakāle Puggalavārassa anulomanaye yathā Khandha-Yamake rūpakkhandhamūlakāni cattāri, vedanākkhandhamūlakāni tīnīti saññākkhandhamūlakāni dve, sankhārakkhandhamūlakāṃ ekan ti agahitagahanena² dasa yamakāni honti.

Evaṃ *yassa cakkhāyatanāṃ*³ *uppajjati, tassa sotāyatanāṃ uppajjati; yassa vā pana sotāyatanāṃ uppajjati, tassa cak-khāyatanāṃ uppajjati; yassa cakkhāyatanāṃ uppajjati, tassa ghānāyatanāṃ,*⁴ *jivhāyatanāṃ, kāyāyatanāṃ, rūpāyatanāṃ, saddāyatanāṃ, gandhāyatanāṃ, rasāyatanāṃ, phoṭṭhabbāyatanāṃ, manāyatanāṃ, dhammāyatanāṃ uppajjati; yassa vā pana dhammāyatanāṃ uppajjati tassa cakkhāyatanāṃ uppaj-jatīti evaṃ cakkhāyatanamūlakāni ekādasa, yassa sotāya-tanāṃ uppajjati, tassa ghānāyatanāṃ uppajjatīti ādinā nayena sotāyatana-mūlakāni dasa; ghānāyatanamūlakāni nava; jivhāyatanamūlakāni attha; kāyāyatanamūlakāni satta; rūpāyatanamūlakāni cha; saddāyatanamūlakāni pañca; gandhāyatanamūlakāni cattāri; rasāyatanamūla-kāni tīni; phoṭṭhabbāyatanamūlakāni dve; manāyatana-mūlakāṃ ekan ti agahitāgahanena⁵ cha satṭhi yamakāni honti.*

Tattha cakkhāyatanamūlakesu ekādasasu *yassa cakkhā-yatanāṃ uppajjati, tassa sotāyatanāṃ, ghanāyatanāṃ, rūpā-yatanāṃ, manāyatanāṃ, dhammāyatanāṃ uppajjatīti imāni pañc' eva vissajjitāni.*

Tesu paṭhamāṃ vissajjetabbāṃ tāva vissajjitāṃ; dutiyaṃ

¹ Sic. ? °gandho. ² Br. agahitagahanena. ³ Y. 58, 1 i. f.

⁴ S. ghāṇā° throughout.

⁵ Br. agahitagg°.

kiñcāpi pathamena sadisavissajjitaṃ.¹ Cakkhu sotāyatanaṃ pavattitṭhāne pana ghāṇāyatanaṃ na ekantena pavattito kathaṃ nu kho etaṃ vissajjetabban ti vimatinivāraṇatthaṃ vissajjitaṃ. Rūpāyatana - manāyatana-dhammāyatanehi saddhiṃ tīṇi yamakāni asadisavibhājanattā² vissajjitāni. Sesesu jivhāyatana-kāyāyatanehi tāva saddhiṃ dve yamakāni purimehi dvīhi³ saddhiṃ sadisavissajjanāni. Saddāyatanaṃ paṭisandhikkhaṇe anuppat-tito tena saddhiṃ yamakassa vissajjanam eva natthi. Gandha-rasaphoṭṭhabbāyatanehi pi saddhiṃ tīṇi yamakāni purimehi dvīhi³ sadisavissajjanān' eva hontiti tantiyā lahubhāvattthaṃ sankhittāni. Sotāyatanaṃ mūlakesu yaṃ labbhati, taṃ purimehi sadisa-vissajjanam evāti ekam pi Pālinārūlhaṃ. Ghāṇāyatanaṃ mūlakesu rūpāyatanaṃ saddhiṃ ekaṃ, manāyatana-dhammāyatanehi saddhiṃ dve ti tīṇi yamakāni Pāliṃ ārūlhāni, sesāni ghāṇāyatana-yamake-na sadisavissajjanattā nārūlhāni. Tathā jivhāyatana-kāyāyatana-mūlakāni. Rūpāyatanaṃ mūlakesu manāyatana-dhammāyatanehi saddhiṃ dve yeva vissajjanāni.

Gandharasa-phoṭṭhabbehi pana saddhiṃ tīṇi rūpāyatana-manāyatanehi saddhiṃ sadisavissajjanāni. Yath' eva h' ettha sarūpakānaṃ acittakānaṃ ti ādivuttaṃ, tathā idhāpi sarūpakānaṃ andhakānaṃ arasakānaṃ aphoṭṭhabbānaṃ ti yojetabbā.⁴ Gandhādini c' ettha āyatanaṃ bhūtān' eva adhippetāni ; tasmā sarūpakānaṃ⁵ sagandhāyatanaṃ ti āyatanaṃ vāsen' ettha attho veditabbo.

Saddāyatanaṃ mūlakāni atthābhāvato Pāliṃ nārūlhān' eva. Gandharasa-phoṭṭhabbā mūlakāni cattāri tīṇi dve ca hetthimehi sadisavissajjanattā Pāliṃ nārūlhāni.

Manāyatanaṃ mūlakaṃ vissajjitam evāti evam etāni pac-cuppannakāle puggalavārassa anulomavāre katipaya-yamaka-vissajjanen' eva chasatṭhi yamakāni vissajjitāni nāma hontiti veditabbāni. Yathā ca Puggalavāre, evaṃ Okāsavāre pi Puggalokāsavāre pi chasatṭhiti⁶ pac-cuppannakāle tīsu vāresu anulomanaye atṭhanavuti

¹ Br. °sajjanaṃ.

² Br. vissajjanattā.

³ S. tīhi.

⁴ Br. yojanā veditabbā.

⁵ S. kāni.

⁶ Br. omits iti.

sataṃ yamakāni honti. Yathā ca anulomanaye, evaṃ paṭilomanaye pīti sabbāni pi paccuppannakāle channavutādhikāni¹ tīni yamakasatāni honti. Tesu dvā-navutādhikāni² satta pucchāsātāni caturāsītādhikāni³ ca pannarasa atthasātāni hontīti veditabbāni. Evaṃ sesesu pi pañcasu kālabhedesūti sabbāni pi cha sattādhikatevīsati⁴ yamakasātāni. Tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthāti, idam ettha Uppādvāre Pālivavatthānaṃ. Nirodhavārūppādanirodhavāresu pi es' eva nayo ti sabbasmim pi Pavattivāre atthavīsāni ekasattati yamakasātāni. Tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthā veditabbā.

Pāli pana manāyatanaṃ ca dhammāyatanaṃ ca ekasadisāṃ, nānaṃ natthi. Upari pana vārasankhepo hotīti ādīni vatvā tattha tattha sankhittā. Tasmā yaṃ tattha tattha sankhittaṃ, taṃ sabbāṃ asammuyhantehi sallakkhetabbāṃ.

Atthavinicchaye pan' ettha idaṃ nayamukhaṃ : *sacakkhukānaṃ asotakānaṃ* ti⁵ apāye jātibadhira - opapātikaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi sacakkhuko asotako hutvā uppajjati. Yathāha : *kāmadhātuyā uppattikkhaṇe . . . kassaci aparāni dasāyatanaṃ pātubhavanti. Opapātikānaṃ petānaṃ, opapātikānaṃ asurānaṃ, opapātikānaṃ tiracchānagatanānaṃ, opapātikānaṃ nerayikānaṃ, jaccabādhiraṇaṃ uppattikkhaṇe dasāyatanaṃ pātubhavanti cakkhāyatanaṃ, rūpa-, ghāna-, gandha-, jivhā-, rasa-, kāya, phoṭṭhabbāyatanaṃ, manāyatanaṃ, dhammāyatanaṃ* ti⁶; *sacakkhukānaṃ sasotakānaṃ* ti sugati - duggatīsu paripunnāyatane ca opapātike rūpī-Brahmā no ca sandhāya vuttaṃ, te hi sacakkhukā sasotakā hutvā uppajjanti. Yathāha : *kāmadhātuyā uppattikkhaṇe kassaci ekādasāyatanaṃ pātubhavanti . . . Kāmāvacarānaṃ devānaṃ paṭhamakappikānaṃ manussānaṃ opapātikānaṃ petānaṃ . . . nerayikānaṃ paripunnāyatanaṃ . . . Rūpadhātuyā uppattikkhaṇe katamāni pañcāyatanaṃ pātubhavanti cakkhāyatanaṃ, rūpa-, sota-, manāyatanaṃ, dhammāyatanaṃ* ti.⁷ *Aghānakānaṃ*⁸ ti Brahmaṃpārisajjādayo sandhāya vuttaṃ, te hi sacakkhukā aghānakā hutvā uppajjanti.

¹ S. °navutāni tīni.

² S. navutāni sāta.

³ S. caturāsītāni ca.

⁴ S. sattati tevīsati.

⁵ Y. 58.

⁶ Vibh. 413.

⁷ Ib. 412.

⁸ Y. 58.

Kāmadhātuyaṅ pana aghānako opapātiko natthi. Yadi bhaveyya kassaci atthāyatanāni pātubhavanti vadeyya; gabbhaseyyako pana aghānako siyā; so *sacakkhukānan* ti¹ vacanato idha anadhippeto. *Sacakkhukānaṅ saghānakānan* ti jaccabadhiraṃ pi paripunnāyatanam pi opapātikaṅ sandhāya vuttaṅ. *Saghānakānaṅ acakkhukānan* ti jaccandham pi jaccabadhiraṃ pi opapātikaṅ sandhāya vuttam eva. *Saghānakānaṅ sacakkhukānan* ti paripunnāyatanam eva opapātikaṅ sandhāya vuttaṅ. *Sarūpakānaṅ acakkhukānan* ti ettha jaccandha-jaccabadhira-opapātikesu aññataro pi gabbhaseyyako pi labbhati yeva. *Sacittakānaṅ acakkhukānan* ti² ettha hetthāvuttehi jaccandhādīhi tīhi saddhiṅ arūpino pi labbhanti. *Acakkhukānan* ti ettha purimāpade vuttehi catūhi saddhiṅ asaññasattā pi labbhanti. *Sarūpakānaṅ aghānakānan* ti³ ettha gabbhaseyyakā ca asaññasattā ca sesarūpī-Brahmāno⁴ ca labbhanti. *Sacittakānaṅ aghānakānan*⁵ ti ettha gabbhaseyyakā ca rūpārūpī Brahmāno ca labbhanti. *Acittakānaṅ arupakānan* ti padesu pana ekavokārā-catuvokārasattā va labbhanti iminā nayena sabbesu Puggalavāresu puggalavibhāgo veditabbo.

Okāsa-vāre tattha *cakkhāyatanan* ti⁶ rūpī-Brahmalokaṅ pucchati; ten' eva *āmantā* ti vuttaṅ. Tasmīṅ hi kāle niyamato tāni āyatanāni paṭisandhiyaṅ uppajjanti. Idam ettha nayamukhaṅ; iminā nayamukhena sakale pi Pavattivāre attho veditabbo.

Pariññāvāro⁷ Khandha-Yamake vuttanayo yevāti.

Āyatana-Yamaka-vaṇṇanā samattā.

[*Dhātu-Yamakaṅ.*]

Idāni te yeva Mūla-Yamake desite kusalādi dhamme dhātuvasena saṅgaṇhitvā Āyatana-Yamakānantaraṅ desi-tassa Dhātu-Yamakassa⁸ vaṇṇanā hoti. Tattha Āyatana-Yamake vuttanayen' eva Pālivavatthānaṅ veditabbaṅ.

¹ Y. 58, 1, i.

² Y. 59, 1-11.

³ Y. 59, 3-6.

⁴ S. Brahmāṇo.

⁵ Y. 59, 3-11.

⁶ Y. 60, ii. 1-2.

⁷ Y. 163 f.

⁸ Y. 165.

Idhāpi hi¹ Pannattivārādayo tayo mahāvārā avasesā antaravārā ca saddhiṃ kālappabhedādīhi Āyatana-Yamake āgatasadisā yeva. Idhāpi ca Yamaka-pucchāsukhatthaṃ² paṭipāṭiyā ajjhattika-bāhirā rūpadhātuyo ca³ vatvā viññāna-dhātuyo vuttā. Dhātūnaṃ pana bahuttā⁴ idha Āyatana-Yamakato bahutarāni yamakāni⁵ diguṇā pucchā⁶ diguṇā ca atthā honti. Tattha cakkhuddhātu Mūlakādisu yamakesu labbhamānaṃ yamakānaṃ atthavinicchayo Āyatana-Yamake vuttanayen' eva veditabbo. Taṃ sadisā yeva h' ettha atthagati; ten' eva ca kāraṇena Pāli pi sankhittā. Pariññāvāro pākatiko yevāti.

Dhātū-Yamaka-vannanā samattā.

[*Sacca-Yamaka.*]

Idāni te yeva Mūla-Yamake desite kusalādi dhamme saccavasena sangahitvā Dhātu-Yamakānantaraṃ desitassa Sacca-Yamakassa vannanā hoti.

Tatthāpi heṭṭhā vuttanayen' eva Pannattivārādayo tayo mahāvārā antaravārādayo ca avasesappabhedā veditabbā.

Pannattivāre pan' ettha catunnaṃ saccānaṃ vasena padaśodhanavāro, padaśodhanamūlacakkavāro, suddhasaccavāro, suddhasaccamūlacakkavāro ti imesu catūsu vāresu Yamaka-vannanā veditabbā.

Pannattivāraniddese⁷ pana avasesaṃ dukkhasaccan ti dukkhavedanāya ceva taṇhāya ca vinimmuttā tebhūmakadhammā veditabbā. Avaseso samulayo ti Saccavibhange⁸ niddiṭṭhakāmāvacarakusalādibhedo dukkhasaccassa pacayo. Avaseso nirodho ti tadangavikkhambhanasamuccheda-paṭippassaddhi-nirodho ceva khaṇabhanganirodho ca. Avaseso maggo ti tasmiṃ kho pana samaye pañcangiko maggo⁹ hoti, atṭhangiko micchāmaggo pi janghamaggo sakatamaggo ti evam ādiko.

¹ S. *omits*.

² S. *sukhaṃ*. Cf. p. 72.

³ Br. *va*.

⁴ S. *bahutāya*.

⁵ Br. *inserts yamaka-*.

⁶ Br. *repeats pucchā*.

⁷ Y. 174 ff.

⁸ *Vibh.*, p. 106 ff.

⁹ Dh. § § 58, 20-4.

Pavattivāre¹ pan' ettha paccuppannakāle, Puggalavārassa anulomanaye yassa dukkhasaccaṃ uppajjati, tassa samudayasaccaṃ uppajjati. Yassa vā pana samudayasaccaṃ, tassa dukkhasaccaṃ uppajjati dukkhasaccamūlakehi tihi, samudayasaccamūlakehi dvihi, nirodhasaccamūlakena ekenāti labbhamānañ ca alabbhamānañ ca gahetvā Pāvivasena chahi yamakehi bhavitabbaṃ. Tesu yasmā nirodhassa neva uppādo na nirodho yujjati, tasmā dukkhasaccamūlakāni samudayasacca - maggasaccehi saddhiṃ dve, samudayasacca-mūlakaṃ magga, saccena saddhiṃ ekan ti tīni yamakāni āgatāni. Tassa patilomanaye pi Okāsavārādīsūpi es' eva nayo. Evam ettha sabbavāresu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ yamakānaṃ vasena yamakaganānā veditabbā.

Atthavinicchayaṃ pan' ettha idaṃ lakkhaṇaṃ imassa hi Sacca-Yamakassa Pavattivāre nirodhasaccaṃ tāva na labbhat' eva. Sesesu pana tīsu samudayasacca-maggasaccāni ekantena pavattiyaṃ yeva labbhanti.

Dukkhasaccaṃ cuti-paṭisandhisu pavattesu pi labbhati.² Paccuppannādayo pana tayo kālā cuti-paṭisandhinam pi pavattassa³ pi vasena labbhanti. Evam ettha yaṃ yaṃ labbhati, tassa tassa pi⁴ vasena atthavinicchayo veditabbo.

Tatr' idaṃ nayamukhaṃ : sabbesaṃ uppajjantānaṃ⁵ ti antamaso suddhāvāsānam pi; tehi⁶ dukkhasaccen' eva uppajjanti. Tanhāvippayuttacittassāti⁷ idaṃ dukkhasaccasamudayasaccesu ekakoṭṭhāsassa uppatti dassanattaṃ vuttaṃ; tasmā pañcavokāravasen' eva gahetabbaṃ. Catuvokāre pana tanhāvippayuttassa phalasaṃpattiṃ cittassa uppādakkhaṇe ekam⁸ pi saccaṃ nuppajjati. Idaṃ idha na gahetabbaṃ. Sesaṃ dukkhasaccaṃ⁹ cāti imasmiṃ¹⁰ hi khāṇe tanhaṃ ṭhapetvā sesaṃ dukkhasaccaṃ nāma hotīti¹¹ sandhāy' etaṃ vuttaṃ. Maggassa uppādakkhaṇe pi es' eva nayo.

Tattha pana rūpam eva dukkhasaccaṃ nāma. Sesā maggasampayuttakā dhammā saccavinimuttā; ten' eva

¹ Y. 178.

² Br. omits pavattesu. S. labbhanti.

³ Br. pavattiyā.

⁴ Br. omits.

⁵ Y. 178.

⁶ Br. tesu pihi.

⁷ Ibid.

⁸ S. ekasmim.

⁹ Br. saccañ.

¹⁰ Br. tasmim.

¹¹ S. hoti taṃ sandhāy'.

kāraṇena āruppe maggassa uppādakkhaṇe tesañ maggasaccay uppajjati, no ca tesañ dukkhasaccay uppajjati vuttaṃ.¹

Sabbesaṃ uppajjantānaṃ paratte taṇhāvippayuttacittassa uppādakkhaṇe tesañ tatthāti² tesañ tasmīṃ uppattikkhaṇe ca taṇhāvippayuttacittuppattikkhaṇe cāti evaṃ ettha khaṇa-vasena okāso veditaḅbo.

Aññesu pi evarūpesu es' eva nayo.

Anabhisametāvīnaṃ³ ti catusaccapaṭisaṃvedasankhātaṃ⁴ abhisamayaṃ appattānaṃ⁵; abhisametāvīnaṃ ti abhisamita-saccānaṃ ti iminā nayamukhena sabbattha atthavinicchayo veditaḅbo.

Pariññā-vāre⁶ pana ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahāna-pariññā ti tisso pi⁷ pariññāyo labbhanti. Yasmā ca lokut-taradhammesu pariññā nāma natthi; tasmā idha dve saccāni gahitāni. Tattha dukkhasaccay pariññā⁸ ñāta-tīraṇa-pariññā-vasena⁹ vuttaṃ. Samudayasaccay pajahati tīraṇa - pahāna - pariññāvasena¹⁰: iti imāsaṃ pariññānaṃ vasena sabbapadesu attho veditaḅbo ti.

Sacca-Yamaka-vannaṇā samattā.

[Sankhāra-Yamaka.]

Idāni tesañ yeva Mūla-Yamake desitānaṃ kusalādidhammānaṃ labbhamānavasena ekadesaṃ sangahitvā Sacca-Yamakaṇantarāṃ desitassa Sankhāra-Yamakassa vannaṇā hoti.

Tatthāpi heṭṭhā vuttanayen' eva Pannattivārādayo tayo mahāvārā antaravārādayo ca avasesappabhedā veditaḅbā.

Ayaṃ paṇ' ettha viśeso. Pannattivāre tāva yathā heṭṭhā Khandhādayo dhamme uddisitvā rūpaṃ rūpakkhandho, cakkhu cakkhāyatanaṃ, cakkhu cakkhudhātu, dukkhaṃ dukkhasaccan ti padasodhanavāro āradhho, tathā anārabhitvā assāsapassāsā kāyasankhāro¹¹ ti paṭhamaṃ tayo pi sankhārā vibhajitvā dassitā.

¹ Y. 178, 1-4.

² Y. 179, iii., 180, iii. etc.

³ Y. 181, 3 i. ff.

⁴ Br. paṭivedha°.

⁵ Br. appattasattānaṃ.

⁶ Y. 227.

⁷ Br. p' ettha.

⁸ Y. 227.

⁹ S. omits ñāta-.

¹⁰ Br. ñātatīraṇa°.

¹¹ Y. 229.

Tattha kāyassa sankhāro kāyasankhāro *assāsapassāsā-kāyikā ete dhammā kāyapaṭibaddhā* ti¹ hi vacanato kāraṇabhūtaṣṣa karajakāyassa phalabhūto eva sankhāro ti kāyasankhāro.

Aparo nayo : sankhariyatiti sankhāro. Kena sankhariyati? Kāyena. Ayaṅ hi vāto viya bhastāya karajakāyena sankhariyatīti evam pi kāyassa sankhāro ti kāyasankhāro. Kāyena kato assāsapassāsā kāyikavāto ti² attho.

*Pubbe kho, āruso Visākha, vitakketvā vicāretvā pacchā rācaṅ*³ *bhīndati ; tasmā vitakkavicārā vacīsankhāro* ti vacanato pana sankhārotīti sankhāro. Kiṅ sankhāroti? Vacī; vaciyā⁴ sankhāro ti vacīsankhāro. Vacībhedasamuṭṭhāpakassa vitakkavicārādvayass' etaṅ nāmaṅ.⁵

Saññā ca vedanā ca cetasikā ete dhammā cittapaṭibaddhā ti vacanato yeva pana tatiyapade pi sankhariyatīti sankhāro. Kena sankhariyati? Cittena; karaṇatthe sāmivacaṅ katvā cittassa sankhāro ti cittasankhāro. Sabbesam pi cittasamuṭṭhānānam pi⁶ cetasikadhammāṅ etaṅ adhvacaṅ; vitakkavicārāṅ pana vacīsankhārabhāvena viṣuṅ gahitattā ṭhapetvā vitakkavicāreti vuttaṅ. Idāni *kāyo kāyasankhāro*, ti padasodhanavāro āradho.⁷ Tassa anulomanaye tīni, paṭilomanaye tīṇīti cha yamakāni. Padasodhanamūlacakkavāre ekekasankhāramulakāni dve dve katvā anulomanaye cha, paṭilomanaye chāti dvādasa yamakāni. Suddhasankhāravāre pana yathā-suddhakhanda-vārādisu *rūpaṅ khandho, khandhā rūpaṅ cakkhu āyatanāṅ, āyatanā cakkhū* ti⁸ ādinā nayena yamakāni vuttāni. Evaṅ kāyo sankhāro, sankhāro kāyo ti avatvā, *kāyasankhāro vacīsankhāro, vacīsankhāro kāyasankhāro* ti⁹ ādinā nayena kāyasankhāramulakāni dve, vacīsankhāramulakaṅ ekan ti anulome tīni, paṭilome tīṇīti sabbāni pi suddhikavāre cha yamakāni vuttāni. Kiṅ kāraṇā? Suddhika-ekekapadavasena atthābhāvato. Yathā hi Khandha-Yamakādisu rūpādi viṣiṭṭhāṅ khandhāṅ cakkhādi viṣiṭṭhāṅ ca āyatanādīṅ adhippetattā *rūpaṅ*

¹ M. i. 301 : "Cūḷavedalla-sutta."

² Br. *omits* kāyika.

³ S. vācam. M. *ibid.*

⁴ Br. vaciṅ, vaciyā. ⁵ S. nāma.

⁶ Br. *omits*. ⁷ Y. 230.

⁸ S. cakkhun ti.

⁹ Y. 231.

khandho khandhā rūpan; cakkhu āyatanañ, āyatanañ cakkhūti suddhika-ekekapadavasena attho atthi, *evam idha kāyo sankhāro, sanākhārā kāyo ti natthi.* Kāyasankhāro ti pana dvīhi pi padehi eko'va attho labbhati. Assāso vā passāso vā ti suddhika - ekekapadavasena atthābhāvato kāyo sankhārā sankhāro kāyo ti na vuttañ; *kāyo kāyasankhāro* ti ādi pana vattabbañ siyā. Tam pi kāyavacī-citta-padehi idha adhippetānañ sankhārānañ agahitattā na yujjati. Suddhasankhāravāro yeva. Padasodhane pana vinā pi atthena vacanañ yujjatīti tattha yo nayo gahito'va,¹ idha pana kāyasankhārassa vacīsankhārādīhi vacīsankhārassa cittasankhārādīhi cittasankhārassa ca kāyasankhārādīhi aññattā kāyasankhāro vacīsankhāro,² vacīsankhāro kāyasankhāro ti ekekasankhāramūlakāni dve dve katvā cha yamakāni yujjanti. Tesu agahita-gahaṇena³ tīn' eva labbhanti, tasmā tān' eva dassetuñ anulomanaye tīni, paṭilomanaye tīnīti cha yamakāni vuttāni. Suddhasankhāramūlacakkavāro pan' ettha na gahito ti evañ Paṇṇattivārassa Uddesavāro veditabbo.

Niddesa-vāre pan' assa anulome tāva yasmā na kāyādayo 'va¹ kāyasankhārādīnañ nāmañ, tasmā *no* ti paṭisedho kato. Paṭilome *na kāyo na kāyasankhāro* ti yo na kāyo kāyasankhāro⁴ ti pi na hontīti pucchati. *Kāyasankhāro na kāyo kāyasankhāro* ti kāyasankhāro kāyo na hoti, kāyasankhāro yeva pan' eso ti attho.

*Avasesan*⁵ ti na kevalañ sesasankhāradvayam eva, kāyasankhāravanimuttañ pana sesañ sabbam pi sankhatā-sankhatapaṇṇattibhedañ dhammajātañ neva kāyo na kāyasankhāro ti iminā upāyena sabbavissajjanesu attho veditabbo ti.

Paṇṇattivāravaṇṇanā samattā.

Pavattivāre pan' ettha paccuppannakāle puggalavārassa anulomanaye: *yassa kāyasankhāro uppajjati, tassa vacīsankhāro uppajjati*⁶ kāyasankhāramūlakāni dve, vacīsana-

¹ S. *omits.*

² S. *adds* ti.

³ Br. °*aggahaṇena.*

⁴ Y. 230.

⁵ Y. 230, *.

⁶ Y. 232.

khāramūlakaṅ ekan ti tīṇ' eva yamakāni labbhanti; tāni gahitān' eva. Tassa paṭilomanaye pi okāsavarādisu pi es' eva nayo. Evam ettha sabbavāresu pi tiṇṇaṅ tiṇṇaṅ yamakānaṅ vasena yamakagananā veditabbā.

Atthavinicchaye pan' ettha idaṅ lakkhaṇaṅ: imasmiṅ hi Sankhāra-Yamake *assāsapassāsānaṅ uppādakkhaṇe*, *vitakkavicārānaṅ uppādakkhaṇe* ti ādi vacanato paccuppannādi kālabbhedo pavattivāsenāpi gahetabbo, na cuti-paṭisandhivasen' eva. *Dutiyaṅjjhāne tatiyaṅjjhāne tattha kāyasankhāro uppajjati*¹ ādi vacanato ca jhānam pi okāsavasena gahitan ti veditabbāṅ. Evam ettha yaṅ yaṅ labbhati, tassa tassa vasena atthavinicchayo veditabbo. Tat' idaṅ nayamukhaṅ.

Vinā vitakkavicārehīti dutiya-tatiya-jhānavasena vuttaṅ. *Tesan* ti tesāṅ dutiya-tatiya-jjhānasamāṅgaṅ. *Kāmāvacarānaṅ* ti kāmāvacare uppannasattānaṅ. Rūpāvacaradevānaṅ pana assāsapassāsā natthi. Arūpāvacarānaṅ rūpaṃ eva natthi. *Vinā assāsa passāsehīti* rūpārūpabhavesu nibbattasattānaṅ vitakkavicārūppattiṅ sandhāya vuttaṅ. *Paṭhamajjhāne kāmāvacare* ti kāmāvacarabhūmiyaṅ uppanne paṭhamajjhāne; angamattavasena c'ettha paṭhamajjhānaṅ gahetabbāṅ, na appanāvasen' eva, anappanāppatte pi hi savitakkasavicāracitte idaṅ sankhāradvayaṅ uppajjat' eva. *Cittassa bhāṅgakkhaṇe* ti² idaṅ kāyasankhārassa ekantacittasamuṭṭhānattā³ vuttaṅ. Uppajjamānam eva hi cittaṅ rūpaṅ vā arūpaṅ vā samuṭṭhāpeti, na bhijjamānaṅ.⁴ *Suddhāvāsānaṅ dutiye citte vattamāne*⁵ ti paṭisandhito dutiye bhavāngacitte. Kāmaṅ c'etaṅ paṭisandhicitte pi vattamāne tesāṅ tattha nuppajjitth' eva. Yāva pana abbokinnaṅ vipākacittaṅ vattati, tāva nuppajjitth' eva nāmā ti dassanattam etaṅ vuttaṅ. Yassa vā jhānassa vipākacittena te nibbattā, taṅ sataso pi sahaṅgaso pi uppajjamānaṅ paṭhamacittam eva. Vipākacittena pana visadisāṅ bhavanikantiyā āvajjanacittaṅ dutiyacittaṅ nāma. Taṅ sandhāy' etaṅ vuttan ti veditabbāṅ.

¹ *Ibid.* ii.

² Y. 233, 2 i. ff.

³ S. ekatta°.

⁴ S. bhajamāna.

⁵ Y. 235 ff.

Pacchimacittasamangīnan ti¹ sabbapacchimena appaṭi-sandhikacittena samangībhūtānaṃ khīnāsavānaṃ. *Avi-takka-avicāra-pacchimacittan* ti² rūpāvacarānaṃ dutiyaj-jhānikādi cuticittavasena arūpāvacarānaṃ³ catutthaj-jhānikacuticittavasena' etaṃ vuttaṃ. *Tesan* ti tesāṃ pacchimacittasamangī ādīnaṃ.

*Yassa kāyasankhāro nirujjhati, tassa cittasankhāro nirujjhatīti*⁴ ettha niyamato kāyasankhārassa cittasankhārena saddhiṃ ekakkhaṇe nirujjhanato *āmantā* ti paṭi-vacanaṃ dīnaṃ, na cittasankhārassa kāyasankhārena saddhiṃ. Kiṃ kāraṇā? Cittasankhāro hi kāyasankhārena vinā pi uppajjati ca. Kāyasankhāro pana cittasamutṭhāno assāsapassāsavāto. Cittasamutṭhānarūpaṅ ca citta-ssa uppādakkhaṇe uppajjitvā yāva asaññāni soḷasa cittāni uppajjanti, tāva tiṭṭhati. Tesāṃ soḷasannaṃ sabbapacchi-mena saddhiṃ nirujjhatīti yena cittaena saddhiṃ uppajjati, tato paṭṭhāya sattarasamena saddhiṃ nirujjhati, na kassaci citta-ssa uppādakkhaṇe vā ṭhitikkhaṇe vā nirujjhati, na pi ṭhitikkhaṇe vā bhangakkhaṇe vā uppajjati. Esā citta-samutṭhānarūpassa dhammatā ti niyamato cittasankhārena saddhiṃ ekakkhaṇe nirujjhanato *āmantā* ti vuttaṃ. Yaṃ pana Vibhangappakaraṇassa Sihalatṭhakathāya citta-samutṭhānarūpaṃ sattarasamassa citta-ssa⁵ uppādakkhaṇe nirujjhatīti vuttaṃ, taṃ imāya Pāliya virujjhati. Atṭhaka-thāto ca Pāliye' va balavatarā ti Pāliyaṃ vuttam eva pamānaṃ.

*Yassa kāyasankhāro uppajjati, tassa vacīsankhāro niruj-jhatīti*⁶ ettha yasmā kāyasankhāro citta-ssa uppādakkhaṇe uppajjati, na ca tasmiṃ khaṇe vitakkavicārā nirujjhanti, tasmā no ti paṭisedho kato ti. Iminā nayamukhena sabbattha vicinicchayo veditabbo. Pariññāvāro pākati-ko yevāti.

Sankhāra-Yamaka-vannaṇā samattā.

¹ Y. 237 f.

² Br. °avicāraṃ.

³ Br. °carānaṅ.

⁴ Y. 247, 1, i., 20 paragraph.

⁵ *Compendium of Philosophy*, 1910, p. 26 ff.; 125, § 3.

⁶ Y. 259, 1, i.

[*Anusaya-Yamaka.*]

Idāni tesañ yeva Mūla-Yamake desitānaṃ kusalādi dhammānaṃ labbhamānavasena ekadesañ sangahitvā Sankhāra-Yamakānantaraṃ desitassa Anusaya-Yamakassa atthavannaṇā hoti.

Tattha Pālivavatthānaṃ tāva vedītabbaṃ. Imasmiṃ hi Anusaya-Yamake Khandha-Yamakādīsu viya desanaṃ akatvā aññena nayena Pāli-desanā katā.

Kathaṃ? Paṭhamaṃ tāva paricchedato, uddesato, uppattiṭṭhānato ti tihākārehi anusayo gahāpetuṃ paricchedavāro, paricchinnuddesavāro, uppattiṭṭhānavāro ti tayo vārā desitā. Tato sattannaṃ mahāvārānaṃ vasena anusaye yojetvā yamakadesanā katā.

Tattha *sattānusayā*¹ ti ayaṃ satt' eva, na tato uddhaṃ, na heṭṭhā ti gaṇanaparichedena paricchinditvā anusayānaṃ desitattā paricchedavāro nāma. *Kāmarāgānusayo . . . pe . . . avijjānusayo* ti ayaṃ paricchedena - vārena paricchinnānaṃ nāmamattaṃ uddisitvā ime nāma te ti desitattā paricchinnuddesavāro nāma. *Kattha kāmarāgānusayo anuseti . . . pe . . . ettha avijjānusayo anuseti* ti² ayaṃ imesu nāma thānesu ime anusayā anusetīti evaṃ tesañ yeva uppattiṭṭhānassa desitattā uppattiṭṭhānavāro nāma. Yesañ pana sattannaṃ mahāvārānaṃ vasena anusaye yojetvā yamaka-desanā katā, tesañ imāni nāmāni (1) anusayavāro, (2) sānusayavāro, (3) pajahanavāro, (4) pariññāvāro. (5) pahīnavāro, (6) uppajjanavāro, (7) dhātuvāro ti : tesu paṭhamo anusayavāro.

So anuloma-paṭiloma-nayavasena duvidho hoti. Tattha anulomanaye *yassa anuseti, yattha anuseti, yassa yatthānusetīti* puggalokāsa - tad - ubhayavasena tayo antaravārā honti. Tesu paṭhame puggalavāre. *Yassa kāmarāgānusayo anuseti, tassa paṭighānusayo anuseti. Yassa vā pana paṭighānusayo anuseti, tassa kāmarāgānusayo anuseti. Yassa kāmarāgānusayo anuseti tassa mānānusayo, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo, bhavarāgānusayo, avijjānusayo anuseti. Yassa vā pana avijjānusayo anuseti, tassa kāmarā-*

¹ Y. 268.

² *Ibid.*

gānusayo anusetī ti¹ *kāmarāgānusaya-mūlakāni cha yamakāni*. Puna *agahita-gahaṇavasena*² *paṭighānusaya-mūlakāni pañca, mānānusaya-mūlakāni cattāri, diṭṭhānusaya - mūlakāni tīṇi, vicikicchānusaya - mūlakāni dve, bhavarāgānusaya-mūlakaṇ ekan ti evaṇ sabbāni pi eka-mūlakāni ekavīsati*.

Puna *yassa kāmarāgānusayo ca paṭighānusayo ca anusenti* ti³ *evaṇ āgatāni dukamūlakāni pañca, tikamūlakāni cattāri, catukkamūlakāni tīṇi, pañcakamūlakāni dve, chakkamūlakaṇ ekan ti aparāni pi*⁴ *paṇṇarasa honti*. Tāni *purimehi ekavīsatiyā saddhiṇ chattiṇsāti puggalavāre chattiṇsa yamakāni; tathā okāsa-vāre; tathā puggalokāsavāre ti sabbāni pi anulomanaye aṭṭha sataṇ yamakāni; tathā paṭilomanaye ti anusayavāre solasādhikāni dve yamakasatāni*. Tato *diguṇā*⁵ *pucchā, tato atthā ca*⁶ *veditabbā*.

Yathā *c' ettha evaṇ Sānusayavāro, Pajahanavāro, Pariṇṇā-vāro, Pahīnavāro, Uppajjanavāro ti imesam pi pañcannaṇ vārānaṇ, ekekasmīṇ-yamakagaṇanā yamakadiguṇā pucchā pucchā diguṇā ca atthā veditabbā*.

Ayaṇ *pan' ettha purimesu tīsu vāresu viseso: okāsavāre yattha tatthāti avatvā yato tato ti nissakkavacanena desanā katā*. Sesay *tādisam eva*. Yo *panāyaṇ sabba-pacchimo Dhātuvāro nāma, so pucchāvāro, vissajjanavāro ti dvidhā ṭhito*.

Tassa *pucchāvāre kāmadhātuyā cutassa kāmadhātuy uppajjantassāti*⁷ *vatvā kāmadhātuy vā pana uppajjantassa kāmadhātuyā cutassāti na vuttaṇ*. Kiṇ *kāraṇā? Attha-visesābhāvato*. Dve *pi hi ekā pucchā ekatthā yeva; tasmā ekekamhā*⁸ *yamakā ekekam eva pucchay pucchitvā sabbapucchāvasāne pucchānukkamen' eva kāmadhātuyā cutassa kāmadhātuy uppajjantassa kassaci satta anusayā anusenti*⁹ *ādinā nayena vissajjanaṇ kataṇ*.

Tattha *kāmadhātuyā cutassa kāmadhātuy uppajjantassa, rūpadhātuy, arūpadhātuy, na kāmadhātuy, na rūpadhātuy,*

¹ *Ibid.*

² Br. *agahitaggahaṇa*°.

³ Y. 270, 1-2, 3.

⁴ S. *omits*.

⁵ S. *dviguṇā, diguṇā*.

⁶ S. *ca atthā*.

⁷ Y. 374.

⁸ Br. *ekekasmā*.

⁹ Y. 375.

na arūpadhātuy uppajjantassāti cha suddhikapucchā; na kāmadhātuy na arūpadhatuy, na rūpadhātuy na arūpadhātuy, na kāmadhātuy na rūpadhātuy uppajjantassāti tisso missakā pucchā cāti kāmadhātumūlakā¹ nava anulomapucchā honti.

Tathā rūpadhātumūlakā nava, arūpadhātumūlakā navāti satta vīsati anulomapucchā honti.

Tathā na kāmadhātu na rūpadhātu na arūpadhātumūlakā satta vīsati paṭiloma-pucchā. Puna na kāmadhātuyā na arūpadhātuyā, *na rūpadhātuyā na arūpadhātuyā, na* kāmadhātuyā na rūpadhātuyā ti sattavīsati dukamūlakā pucchā ti sabbā pi sampiṇḍitā ekāsīti pucchā honti. Tāsaṅ vasen' ettha vissajjanaṅ katan ti idaṅ Dhātuvāre Pālivavatthānaṅ. Evaṅ tāva sakale pi Anusaya-Yamake Pālivavatthānam etaṅ veditabbaṅ.

Ādito paṭṭhāya pan' ettha yaṅ yaṅ anuttānaṅ, tattha tattha ayaṅ vinicchayakathā.

Anusayā ti ken' atṭhena anusayā? Anusayanatṭhena. Ko esa anusayanatṭho nāmāti? Appahīnatṭho. Ete hi appahīnatṭhena tassa tassa santāne anusenti nāma, tasmā anusayā ti vuccanti. Anusentīti anurūpaṅ kāraṅaṅ labhītvā uppajjantīti atṭho. Athāpi siyā anusayanatṭho nāma appahīnākāro. Appahīnākāro ca uppajjantīti vattuṅ na yujjati, tasmā na anusayā uppajjantīti. Tatr' idaṅ paṭivacanaṅ, appahīnākāro anusayo. Anusayo ti pana appahīnatṭhena thāmagatakilesa vuccati. So cittasampayutto sārammano sappaccayatṭhena sahetuko ekantākusalo atīto pi hoti anāgato pi hoti paccuppanno pi; tasmā uppajjantīti vattuṅ yujjati. Tatr' idaṅ pamāṅaṅ: Abhidhamme tāva Kathāvatthusmiṅ anusayā avyākātā, anusayā ahetukā, anusayā cittavippayuttā ti sabbe vādā paṭisedhitā.² Paṭisambhidāmagge paccuppanne kilesa pajahatīti³ pucchāṅ katvā, anusayānaṅ paccuppannabhāvassa atthitāya thāmagatānusayaṅ pajahatīti vuttaṅ. Dhamma-sangahe⁴ mohassa padabhājane⁵ avijjānusayo avijjāpariyutthānaṅ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṅ: ayaṅ tasmīṅ samaye moho

¹ S. mūlikā always.

** S. omits.

² K. V. xi. 1 (ii. 244).

³ See Pts. ii. 217.

⁴ S. Br. sic.

⁵ Dh. S., § 390.

hotīti ākusalacittena saddhiṃ avijjānusayassa uppanna-
bhāvo vutto.

Imasmiṃ yeva Anusaya-Yamake sattannaṃ mahāvārānaṃ
aññatarasmiṃ Uppajjanavāre yassa kāmarāgānusayo uppaj-
jati tassa paṭighānusayo uppajjati ādi vuttaṃ; tasmā
anusentīti anurūpaṃ kāraṇaṃ labhitvā uppajjantīti yaṃ
vuttaṃ, taṃ iminā tantipamānena suvuttan ti veditabbaṃ.

Yam pi cittasampayutto sārammaṇo ti ādi vuttan, tam
pi suvuttam eva. Anusayo ti nām' esa parinipphanno
cittasampayutto akusaladhammo ti niṭṭham ettha gan-
tabbaṃ.

Kāmarāgānusayo ti ādisu kāmarāgo ca so appahīnaṭ-
ṭhena anusayo cāti kāmarāgānusayo. Sesapadesu pi es'
eva nayo.

Idāni tesañ uppattitṭhānaṃ pakāsetuṃ kattha kāmarā-
gānusayo anusetīti¹ ādim āha. Tattha kāmadhātuyā dvīsu
vedanāsūti kāmāvacarabhūmiyaṃ sukhāya ca upekhāya
cāti dvīsu vedanāsu. Ettha kāmarāgānusayo anusetīti
imāsu dvīsu vedanāsu uppajjati. So pan' esa akusala-
vedanāsu sahaajātavasena ca ārammaṇavasena cāti dvihā-
kārehi anuseti. Akusalasukhāya vedanāya c' eva upek-
hāvedanāya ca saha jāto pi hutvā uppajjati. Tā vedanā
ārammaṇaṃ katvā pi uppajjati attho.

Avasesā pana kāmāvacara-kusalavipāka-kiriya-vedanā²
ārammaṇam eva katvā uppajjati. Kāmadhātuyā dvīsu
vedanāsu anusayamāno ce tāhi vedanāhi sampayuttesu
saññā-sankhāra-viññānesu pi anuseti yeva. Na hi sakkā
vedanāsu anusayamānena taṃ-sampayuttehi saññādīhi
saddhiṃ asaha jātena vā bhavituṃ, taṃ-sampayutte vā
saññādayo ārammaṇaṃ akatvā uppajjituṃ. Evaṃ sante pi
pana, yasmā imā dve vedanā va sātasantasukhattā assā-
danaṭṭhena³ kāmarāgānusayassa uppattiyā sesa-
sampa-
payuttadhammesu paṭṭhānā; tasmā dvīsu vedanāsu ettha
kāmarāgānusayo anusetīti vuttaṃ. Oḷārikavasena hi bo-
dhaneyyo sukhaṃ bodhetun ti.

Tatra⁴ c' esa ārammaṇavasena anusayamāno na

¹ Y. 268.

² Br. °kriyā°.

³ Br. assādaṭṭhena.

⁴ Br. Nanu.

kevalaṃ imāsu dvīsu vedanāsu ceva vedanāsampayutta-dhammesu ca anuseti ; iṭṭhesu pana rūpādīsu pi anuseti yeva. Vuttam pi c' etaṃ Vibhangappakaraṇe : *yaṃ loke piyarūpaṃ ettha sātārūpaṃ sattānaṃ kāmarāgānusayo anusetīti*. Imasmim pi pakaraṇe Anusayavārassa paṭilomanaye vuttaṃ.¹

*Yattha kāmarāgānusayo nānuseti, tattha diṭṭhānusayo nānusetīti ? Dukkhāya vedanāya rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha kāmarāgānusayo nānuseti, no ca tattha diṭṭhānusayo nānuseti . . . apariyāpanne ettha kāmarāgānusayo ca nānuseti, diṭṭhānusayo ca nānusetīti*² ettha hi dukkha-vedanāya ceva rūpadhātu ādīsu ca nānusetīti vuttattā sampayutta dhammaṃ dukkhavedanaṃ okāse rūpārūpāvacara-dhamme nava ca lokuttaradhamme ṭhapetvā avasesesu rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbesu anusetīti vuttaṃ hoti. Taṃ idha kasmā na vuttan ti ? Anolārikattā. Heṭṭhā vuttanayena hi vedanānaṃ yeva³ olārikattā imesaṃ ca anolārikattā etesu rūpādīsu anusetīti na vuttaṃ. Atthato pana labbhati, tasmā etesu pi kāmarāgānusayo anuseti yevāti veditabbo.

Na hi Satthā sabbāṃ sabbattha katheti. Bodhaneyya-sattānaṃ pana vasena katthaci yaṃ labbhati, taṃ sabbāṃ katheti, katthaci na katheti. Tathā hi anena⁴ *katthaci diṭṭhānusayo anusetīti pucchitvā sabbasakkāyapariyāpannesu dhammesu ettha diṭṭhānusayo anusetīti*⁵ yaṃ labbhati, tan sabbāṃ kathitaṃ.

Aparasmiṃ ṭhāne vissajjantena *rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha vicikicchānusayo ca mānānusayo ca diṭṭhānusayo ca anusetīti*.⁶ Kāmadhātuyā dvīsu vedanāsu ettha vicikicchānusayo ca kāmarāgānusayo ca mānānusayo ca diṭṭhānusayo ca anuseti. Dukkhāya vedanāya ettha vicikicchānusayo ca paṭighānusayo ca diṭṭhānusayo ca anuseti yaṃ labbhati, taṃ sabbāṃ akathetvā rūpadhātu-arūpadhātūhi saddhiṃ tisso vedanāya kathitā. Vedanāsampayuttā pana arūpadhammā sabbāṃ ca rūpaṃ

¹ *Vibh.*, p. 340.

³ Br. vedanānaññeva.

⁵ Y. 268.

² Y. 283, 1, 4-5.

⁴ S. tena.

⁶ Y. 273, 1-4, 5.

na kathitayaṃ. Kiñcāpi na kathitayaṃ, diṭṭhānusayo pan' ettha anuseti yeva. Evam eva¹ kiñcāpi idha rūpādi iṭṭhārammaṇayaṃ na kathitayaṃ. Kāmarāgānusayo pan' ettha anuseti yevāti evayaṃ tāva kāmarāgānusayassa anusayaṭṭhānaṃ veditabbayaṃ.

Paṭighānusayassa pana *dukkhāya vedanāyāti*² vacanato dve domanassavedanā kāyaviññānasampayuttā dukkhavedanāti tisso vedanā anusayaṭṭhānaṃ. So pan' esa domanassavedanāsu sahaajātavasena ārammaṇavasena cāti dvihākāre hi anuseti. Avasesadukkhavedanāya pana ārammaṇavasena' eva anuseti. Tāsu vedanāsu anusayamāno cetasā hi sampayuttesu saññākkhandhādīsu pi anuseti yeva. Yāya hi vedanāya esa sahaajāto, taṃ-sampayuttehi saññādihi pi sahaajāto va. Yāva vedanā ārammaṇayaṃ karoti, tāhi sampayutte saññādayo pi karoti yeva. Evayaṃ sante pi pana yasmā dukkhavedanā va asāta dukkhavedayitattā nirassādatṭhena paṭighānusayassa uppattiyā sesasampayuttadhammesu adhikā, tasmā *dukkhāya vedanāya ettha . . . paṭighānusayo anusetīti vuttayaṃ*. Olārikavasena hi bodhaneyye sukhaṃ bodhetun ti. Nanu sace³ ārammaṇavasena anusayamāno na kevalayaṃ dukkhavedanāya ceva taṃ-sampayuttadhammesu ca anuseti, anitṭhesu pana rūpādīsu pi anuseti yeva. Vuttam pi c' etaṃ Vibhangappakaraṇe *yaṃ loke appiyarūpaṃ asātarūpaṃ, ettha sattānaṃ paṭighānusayo anusetīti*.⁴ Imasmim pi pakaraṇe anusayavārassa paṭilomanāye vuttayaṃ *kāmadhātuyā dvīsu vedanāsu ettha paṭighānusayo nānuseti*, *no ca tattha kāmarāgānusayo nānuseti; * rūpadhātuyā arūpadhātuyā apariyāpanne ettha paṭighānusayo ca nānuseti kāmarāgānusayo ca nānusetīti.⁵ Ettha hi dvīsu kāmāvacaravedanāsu⁶ ceva rūpadhātu ādīsu ca nānusetīti vuttattā sampayuttadhammā dve vedanā sabbakāye⁷ rūpārūpāvacaradhammesu⁸ nava ca⁹ lokuttaradhammesu⁸

¹ S. ettha.

² Y. 271, 2, 4-5.

³ Br. cesa.

⁴ Vibh. 340.

** S. omits.

⁵ Y. 283. In the question ibid. for Y. read Yattha.

⁶ Br. Ettha hi dukkhavedanāya.

⁷ Br. sa-okāse.

⁸ Br. °dhamme.

⁹ S. omits.

ṭhapetvā avasesesu rūpādisu anusetīti vuttaṃ hoti ; taṃ idha kasmā na vuttan ti? Anolārikattā. Hetthā vuttanayena hi dukkhāvedanāya eva olārikattā imesaṃ pana anolārikattā etesu rūpādisu anusetīti na vuttaṃ ; atthato pana labbhati, tasmā etesu pi paṭighānusayo anuseti yevāti veditabbo.

Kiṃ pana itarā dve vedanā itthārammaṇaṃ vā paṭighassa ārammaṇaṃ na hontīti? No na hontī. Parihīnājjhānassa hi vippaṭisāravasena sampayuttadhammā tā vedanā ārabha domanassaṃ uppajjati. Itthārammaṇassa ca paṭiladdhassa viparināmaṃ vā appaṭiladdhassa appaṭilābhaṃ vā samanussarato pi domanassaṃ uppajjati. Domanassamattam eva pana taṃ hoti, na paṭighānusayo. Paṭighānusayo hi ¹ anitthārammaṇe paṭihaññavasena uppanno thāmagato kilesa, tasmā ettha domanassena saddhiṃ paṭigho uppanno pi attano paṭighakiccaṃ akarana-bhāvena evaṃ paṭighānusayo na hoti abbohārikattaṃ gacchati. Yathā hi paṇātipātacetanāya saddhiṃ uppanno pi vyāpādo manokammaṃ nāma na hoti, abbohārikattaṃ gacchati, evaṃ paṭighānusayo na hoti, abbohārikattaṃ gacchati. Vuttam pi c' etaṃ ekaccaṃ itthārammaṇaṃ nekkhammasitam pi vā domanassaṃ sandhāya yaṃ eva-rūpaṃ domanassaṃ paṭighaṃ, tena pajahati, na tattha paṭighānusayo anusetīti evaṃ paṭighānusayassa anusayanatthānaṃ veditabbaṃ.

Mānānusayassa pana kāmādhātuyā dvīsu vedanādisūti ādi vacanato dve kāmāvacaravedanā rūpārūpadhātuyo cāti idaṃ tividaṃ anusayaṭṭhānaṃ. Tassa akusalāsu vedanāsu kāmāragānusayassa viya sahaṃjātānusayatā veditabbā. Sampayuttadhammesu pana sabbāsu pi kāmāvacarāsu sukha - adukkhamasukkhāvedanāsu rūpārūpadhātūsu ca ārammaṇavasena' eva anuseti. Anusayavārassa pana paṭilomanaye *dukkhāya vedanāya aparīyāpanne, ettha kāmāragānusayo ca nānuseti mānānusayo ca nānusetīti* ² vuttattā ṭhapetvā dukkhavedanañ ceva nava vidhañ ca lokuttaradhammañ ca sesarūpārūpadhammesu

¹ S. na paṭighānusayehi.

² Y. 283, 1, 3.

pi ayaṅ anuseti yevāti evaṅ mānānusayassa anusayanatthānaṅ¹ veditabbaṅ.

Diṭṭhānusaya-vicikicchānusayā pana kevalaṅ lokuttara-dhamme sveva nānuseti. Tebhūmakesu pana sabbesu pi anuseti yeva. Tena vuttaṅ sabbasakkāya pariyāpannesu dhammesu *ettha diṭṭhānusayo anuseti, ettha vicikicchānusayo anusetīti*.² Tattha sabbasakkāyapariyāpannesūti saṅsāravaṭṭa-nissitaṭṭhena sakkāyapariyāpannesu sabbadhammesūti attho.

Tattha pan' ete pañcasu cittuppādesu saha-jātānusaya-vasena anuseti. Te vā pañca cittuppāde aññe vā tebhūmakadhamme ārabha pavattikāle ārammaṇānusayavasena anusetīti evaṅ diṭṭhānusayavicikicchānusayānaṅ anusayanatthānaṅ veditabbaṅ.

Bhavarāgānusaye pana kiñcāpidiṭṭhivippayuttesu catūsu cittesu uppajjanato saha-jātānusayavasena kāmādhātuyā dviṣu vedanāsu anusetīti vattabbo bhaveyya. Kāmādhātuyaṅ pan' esa dvihi vedanāhi saddhiṅ uppajjamāno pi rūpārūpāvacaradhammam eva paṭilabhati. Kāmādhātuyā pariyāpannaṅ dhammam pi ārammaṇaṅ na karoti, tasmā ārammaṇānusayavasena niyamaṅ katvā *rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha bhavarāgānusayo anusetīti* vuttaṅ. Apī ca rāgo nām' esa kāmarāga-bhavarāgavasena duvidho. Tattha kāmarāgo kāmādhātuyā dviṣu vedanāsu anusetīti vutto. Sace pana bhavarāgo pi kāmarāgo³ viya³ evaṅ vuceyya, kāmarāgena saddhiṅ desanā sankinnā viya bhaveyyāti rāgakilesaṅ dvidhā⁴ bhinditvā, kāmarāgato bhavarāgassa visesadassanattham pi evaṅ desanā katāti evaṅ bhavarāgānusayassa anusayanatthānaṅ veditabbaṅ.

Avijjānusaya pana sabbesu pi tebhūmakadhammesu anuseti. Tena vuttaṅ sabbasakkāyapariyāpannesu dhammesu *ettha avijjānusayo anusetīti*. Tassa dvādasasu cittuppādesu saha-jātānusayatā veditabbā. Ārammaṇakaraṇavasena pana na kiñci tebhūmakadhammaṅ ārabha nappavattatīti⁵ evaṅ avijjānusayassa anusayanatthānaṅ veditabbaṅ.

¹ S. anusayaṭṭh°.

² Y. 268.

³ S. omits.

⁴ S. inserts pi.

⁵ Br. na pav°.

Ayaṃ tāva paricchedavāra-paricchinnuddesavāra-uppat-
titthānavāra-bhedesu vinicchayakathā.

Sattannaṃ pana mahāvārānaṃ paṭhame anusayavāre :
yassa kāmarāgānusayo anuseti, tassa paṭighānusayo anuseti
ettha yade taṃ āmantāti paṭivacanaṃ dinnāṃ, taṃ duddinnaṃ
viya khāyati. Kasmā? Kāmarāgapaṭighānaṃ ekakkhaṇe
anuppattito. Yathā hi : *yassa manāyatanaṃ uppajjati, tassa*
dhammāyatanaṃ uppajjati? *Āmantā*¹ . . . *Assāsapassāsānaṃ*
uppādakkhaṇe tesāṃ kāyasankhāro ca uppajjati vacīsankhāro
ca uppajjati-ādisu² manāyatana-dhammāyatanaṃ kāya-
sankhāra-vacīsankhārā ca ekakkhaṇe uppajjanti, na tathā
kāmarāgapaṭighā. Kāmarāgo pi hi aṭṭhasu lobhasa-
hagata-cittuppādesu uppajjati ; paṭigho dvisu domanassa-
sahagatesūti natthi tesāṃ ekakkhaṇe uppatti, tasmā ettha
no ti paṭisedho kattabbo siyā. Taṃ akatvā pana *āmantā* ti
paṭivacanaṃ dinnattā hetthā Yamakesu viya, etthakhaṇe
paccuppannavasena vattamānavohāraṃ agahetvā,³ aññathā
gahettabbaṃ.⁴ Kathaṃ? Appahīnavasena. Appahīnatañ
hi sandhāya ayaṃ anuseti vattamānavohāro vutto, na
khaṇe paccuppannataṃ. Yasmā appahīnataṃ sandhāya
vutto, tasmā *yassa kāmarāgānusayo anuseti, tassa paṭi-*
ghānusayo anuseti pucchā *yassa kāmarāgānusayo appa-*
hīno, na anuppattidhammātaṃ āpādito, tassa paṭighānu-
sayo pi appahīno ti evam attho daṭṭhabbo.

Yasmā ca tesu sesako appahīno, tassa itaro pi appahīno
va hoti, tasmā *āmantā* ti vuttaṃ. Yadi evaṃ yaṃ upari⁵
uppajjanavāre *yassa kāmarāgānusayo uppajjati, tassa paṭi-*
ghānusayo uppajjati pucchitvā *āmantā* ti vuttaṃ, tattha
kathaṃ attho gahetabbo ti. Tatthāpi appahīnavasen' eva
uppattippaccaye sati uppattiyā anivāritavasena vā. Yathā
hi cittakammādīni ārabhitvā apariniṭṭhitakammantā citta-
kāradayo tesāṃ kammānaṃ akaraṇakkhaṇe pi mittasu-
hājādihi diṭṭha-diṭṭhatthāne imesu divasesu kiṃ karoṭhāti
vuttā cittakammaṃ karoma, katthakammaṃ karomāti
vadanti, te kiñcāpi tasmiṃ khaṇe na karonti, avicchinna-
kammantattā pana katakhaṇaṃ ca kattabbakhaṇaṃ ca

¹ Y. 60 (11-12).

² Y. 232, 1. i.

³ Br. agghetvā.

⁴ Br. °abbo.

⁵ S. omits.

upādāya karonti yeva nāma honti, evam eva yamhi santāne anusayā appahina, yam hi vā tesañ santāne uppajjanti,¹ paccaye sati, uppatti anivāritā. Tattha anuppajjanakhaṇe pi uppannapubbaṅ² ceva kālantare uppajjanakañ ca upādāya; *yassa kāmarāgānusayo uppajjati, tassa paṭighānusayo uppajjati* yeva nāmāti, evam attho veditabbo. Ito paresu pi evarūpesu vissajjanesu es' eva nayo.

*No ca tassāti*³ idaṅ anāgāmissa kāmarāgavyāpādānaṅ anavasesato pahīnattā vuttaṅ. *Tiṇṇaṅ puggalānaṅ*⁴ ti puthujjana-sotāpanna-sakadāgāmīnaṅ. *Dvinnāṅ puggalānaṅ* ti sotāpanna-sakadāgāmīnaṅ. Parato pi evarūpesu ṭhānesu es' eva nayo.

Okāsavārassa paṭhama-dutiya-pucchāsu⁵ yasmā kāmarāgānusayo *kāmadhātuyā dvisu vedanāsu* anuseti, paṭighānusayo dukkhavedanāya, tasmā *no* ti paṭisedho kato. Tato tatiya-pucchāya⁶ ubhinnaṃ pi kāmadhātuyā dvisu vedanāsu anusayanato *āmantā* ti paṭivacanaṅ dinnāṅ. Rūpadhātu-ārūpadhātuyā pana mānānusayassa kāmarāgānusayena saddhiṅ asādhāraṇaṅ uppattiṭṭhānaṅ; tasmā *no ca tattha kāmarāgānusayo* ti vuttaṅ.

Iminā nayena sabbesaṅ uppattiṭṭhānavāraṅ oloketvā sādharmaṇāsādhāraṇaṅ uppattiṭṭhānaṅ veditabbaṅ.

Dukamūlaka-pucchāyaṅ,⁷ yasmā kāmarāga-paṭighānusayā nāpi ekasmiṅ ṭhāne uppajjanti, na-y-ekaṅ⁸ dhammaṅ ārammaṇaṅ karonti; tasmā *natthi*ti paṭikkhepo kato. Ayaṅ h' ettha adhippāyo. Yasmā ime dve anusayā anusayeyyaṅ, taṅ ṭhānam eva natthi, tasmā *kattha mānānusayo anuseti*ti ayaṅ pucchā apucchā yevāti. Aññesu pi evarūpesu es' eva nayo.

Puggalokāsavāre *catunnaṅ* ti puthujjana-sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmīnaṅ. Patilomanaye: *yassa kāmarāgānusayo nānuseti*⁹ ayaṅ pucchā anāgāmiṅ gahetvā pucchati. *Dvinnāṅ puggalānaṅ sabbattha kāmarāgā-*

¹ Br. uppatti.

² Br. pubbañ.

³ Y. 268.

⁴ *Ibid.* 269

⁵ Y. 271, 1, 2; 1, 3.

⁶ *Ibid.* 1, 4-5.

⁷ S. °chāya. Y. 272, 1-2, 3 ff.

⁸ Br. na ekaṅ.

⁹ Y. 286, 1, 2.

*nusayo*¹ *nānusetīti* anāgāmi-arahantānaṃ. *Kāmadhātuyā tisu vedanāsūti* vedanā-gahaṇena² vedanā sampayutta-kānam pi tesañ vatthārammaṇānam pīti sabbesam pi kāmāvacaradhammaṇaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Ayaṃ anusayavāre vinicchayakathā.

Sānusaya-vāre³ pana *yo kāmarāgānusayena sānusayo* ti yathā ekantarikajarādi rogena ābādhiko yāva tamhā rogā na muccati, tāva tassa rogassa anuppattikkhaṇe pi sarogo yeva nāma hoti, evañ sānusayakilesassa⁴ vaṭṭagāmi sattassa yāva ariyamaggena anusayā samugghātaṃ na gacchanti, tāva tesañ anusayānaṃ anuppattikkhaṇe pi sānusayo yeva nāma hoti; evarūpaṃ sayanaṃ sandhāya āmantāti vuttaṃ. Sesam sānusayataṃ ettha anusaya-vārasadisam eva.

Okāsavāre pana rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha mānānusayena sānusayo ti vutte tāsu dhātūsu puggalassa pure⁵ sānusayātā paññāyeyya, anusayassa uppattiṭṭhānaṃ na paññāyeyya; anusayassa ca uppattiṭṭhānadassanattaṃ ayaṃ vāro āradhho, tasmā tato manānusayena sānusayo⁶ ti vuttaṃ. Evaṃ⁷ hi sati tato dhātu dvayato uppanna mānānusayena sānusayo ti anusayassa uppattiṭṭhānaṃ dassitaṃ hoti. Imassa pana pañhassa atthe vutte ādi pañhassa atthe avutte ādi pañhassa attho pākaṭo na hotiti paṭhamaṃ na vutto; tasmā so evañ veditabbo *yato kāmarāgānusayenāti* yato uppanna kāmarāgānusayena sānusayo, kiṃ so tato 'va⁵ uppanna paṭighānusayena pi sānusayo ti. Yasmā pan' ete dve ekasmā ṭhānā na uppajjanti, tasmā no ti paṭisedho kato. *Arahā sabbatthāti* arahā sabbadhammesu uppajjanakena kenaci anusayena nirānusayo ti iminā atthavasena nippadesaṭṭhānesu bhummavacanam eva katan ti, iminā upāyena sabbattha atthavinicchayo veditabbo ti.

Sānusaya-vārakathā niṭṭhitā.

¹ S. adds ca. Y. *ibid.*

² Br. vedanāgg°.

³ Y. 294.

⁴ Br. sasankilesassa.

⁵ Br. omits.

⁶ Y. 296, 1, 3.

⁷ Br. Evañ.

Pajahanavāre pajahatīti¹ tena tena maggena pahāna-pariññāvasena pajahati, āyatiṅ anuppatti dhammataṅ apādeti. *Āmantā* ti anāgāmimaggatṭhaṅ sandhāya paṭi-vacanaṅ. *Tadekatṭhaṅ pajahatīti* pahānekatṭhataṅ sandhāya vuttaṅ. *No* ti arahattamaggatṭhaṅ sandhāya paṭisedho kato.² *Yato kāmarāgānusayaṅ pajahatīti* yato uppajjanakaṅ kāmarāgānusayaṅ pajahatīti attho.

Aṭṭhamako ti³ arahattaphalaṭṭhato paṭṭhāya paccoroharāṇa-gananāya ganiyamāno sotāpatti maggaṭṭho aṭṭhamako nāma. Dakkhiṇeyya-gaṇanāya hi arahā agga-dakkhiṇeyyattā paṭhamo, arahattamaggatṭho dutiyo, anāgāmī, tatiyo . . . *pe* . . . sotāpatti maggaṭṭho aṭṭhamo. So idha aṭṭhamako ti vutto. Nāmasaññā yeva vā esā tassāti.

*Anāgāmi-maggasamangiṇī*⁴ ca aṭṭhamakaṅ ca *ṭhapetvā avasesā* ti saddhiṅ puthujjanena sekhāsekhā. Tesu hi puthujjano pahāna-pariññāya abhāvena nappajahanti. Sesā tesāṅ anusayānaṅ pahinattā *dvinnāṅ maggasamangiṇan* ti dve maggasamangino *ṭhapetvā* ti attho.

Iminā nayena sabbattha vinicchayo veditabbo.

Pajahanavārakathā niṭṭhitā.

Pariññāvāre *parijānātīti*⁵ tihi pariññāhi parijānāti. Sesam ettha hetthā vuttanayam eva. Ayam pi hi vāro Pajahanavāro viya maggaṭṭhānaṅ yeva vasena vissajjito ti.

Pariññāvārakathā niṭṭhitā.

Pahīnavāre⁶ phalaṭṭhavasen' eva desanā āraddhā. Anāgāmiṇissa hi ubho p' ete anusayā pahīnā, tasmā *āmantā* ti vuttaṅ. Okāsavāre *yattha kāmarāgānusayo pahīno, tattha paṭighānusayo pahīno* ti⁷ pucchitvā *na vattabbaṅ*⁸ *pahīno* ti *vā appahīno* ti *vā* vuttaṅ. Taṅ kasmā ti uppattiṭṭhānassa asādhāranattā aññaṅ hi kāmarāgānu-

¹ Y. 318 ff.

² Br. *omits*.

³ Y. 322, 1, 4-5 ff. Cf. *fn. ibid.*

⁴ Y. 325, 1, 4-5 ff.

⁵ Y. 338.

⁶ Y. 356.

⁷ Y. 358.

⁸ Br. °bbo.

sayassa uppatthānaṃ, aññaṃ paṭighānusayassa. Abhāvita-maggassa ca, yattha anusayo uppajjati, magge bhāvite tatth' eva so pahīno nāma hoti. Tattha yasmā neva kāmarāgānusayatthāne paṭighānusayo uppajjati, *na paṭighānusayatthāne kāmarāgānusayo,* tasmā so¹ tattha¹ *pahīno ti vā appahīno ti vā*ti na vattabbo.² So yasmiṃ attano uppatthāne kāmarāgānusayo pahīno, tasmīṃ appahīnatā tattha *pahīno ti* na vattabbo. Yaṃ kāmarāgānusayassa uppatthānaṃ, tasmīṃ atthitattā tattha *appahīno ti* na vattabbo.

Yattha kāmarāgānusayo pahīno, tattha mānānusayo pahīno ti ettha pana sādharanaṭṭhānaṃ sandhāya *āmantā* ti vuttaṃ. Kāmarāgānusayo hi kāmadhātuyā dvīsu vedanāsu anuseti. Mānānusayo tāsu ceva rūpārūpadhātūsu ca. So ṭhapetvā asādharanaṭṭhānaṃ sādharanaṭṭhāne tena saddhiṃ pahīno nāma hoti, tasmā *āmantā* ti vuttaṃ. Iminā nayena sabbas-mim pi okāsavāre pahīnatā ca na vattabbatā ca veditabbā. *Natthīti* āgatatthānesu pana heṭṭhā vuttasadiṣo va vinicchayo.

Puggalokāsavāro okāsavāragahiko yeva. Paṭilomanaye, *yassa kāmarāgānusayo appahīno*³ ti puthujjana-sotāpanna-sakadāgāminivasena pucchati. Kiñcāpi hi ime dve anusayā puthujjanato patthāya yāva anāgāminimaggatthā channaṃ puggalānaṃ appahīnā. Idha pana parato tiṇṇaṃ puggalānaṃ dvinnaṃ puggalānaṃ ti ādi vacanato maggatthā adhippetā, tasmā puthujjana - sotāpanna - sakadāgāmino sandhāya *āmantā* ti vuttaṃ. *Dvinnāṃ puggalānaṃ* ti sotāpannasakadāgāmināṃ. Iminā nayena puggalavāre vinicchayo veditabbo.

Okāsavāra-puggalokāsavāre pana heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbo ti.

Pahīnavāra-kathā niṭṭhitā.

Uppajjanavāro anusayavārasadiṣo yeva.

Dhātuvārasassa pucchāvāre tāva *kati anusayā anusetīti*?⁴

* * S. omits.

¹ Br. *inverts order.*

² Y. 358.

³ Y. 365.

⁴ Y. 374.

Kati anusayā santānaṃ anugatā hutvā sayanti. Kati anusayā nānusetīti kati anusayā santānaṃ anugatā hutvā sayanti. Kati anusayābhangā ti kati anusayā anusenti nānusetīti evaṃ vibhajitabbā ti attho.

Sesam ettha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ heṭṭhā Pāli-vavatthāne¹ vuttam eva.

Niddesavāre² pan' assa *kassaci satta anusayā anusentīti* puthujjanavasena vuttaṃ; *kassaci pañcāti* sotāpanna-sakadāgāmiyasena vuttaṃ. Tesaṃ hi diṭṭhānusayo ca vicikicchānusayo ca pahīnā ti pañc' eva anusenti. Tattha yathā anusayavāre *anusenteti* padassa uppajantīti attho gahito, evam idha na gahetabbo. Kasmā? Tasmīṃ khāṇe anuppajjanato. Kāmadhātuṃ uppajjantassa hi vipākacittaṃ ceva kammaśamutṭhānarūpaṃ ca uppajjati, akusalacittaṃ natthi. Anusayā ca akusalacittakkhāṇe uppajjanti, na vipākacittakkhāṇe ti tasmīṃ khāṇe anuppajjanato tathā attho na gahetabbo.

Katham³ pana gahetabbo ti? Yathā labbhati, tathā gahetabbo. Kathaṃ ca labbhati? Appahīnaṭṭhena. Yathā hi rāgadosamohānaṃ appahīnattā kusalāvīyākata-cittasamāgī ti⁴ puggalo sarāgo sadoso samoho ti vuccati, evaṃ maggabhāvanāya appahīnattā paṭisandhikkhāṇe pi tassa tassa⁴ puggalassa te te anusayā anusentīti vuccanti. Na kevalaṃ vuccanti, appahīnattā pana⁵ te⁵ anusenti yeva nāmāti veditabbā.

Anusayābhangā natthīti yassa hi yo anusayo⁴ anuseti, so anuseti nāma;⁶ yo nānuseti, so nānuseti yeva; ayaṃ anuseti ca, nānuseti ca;⁵ ayaṃ siyā anuseti,⁵ siyā nānusetīti evaṃ vibhajitabbo anusayo nāma natthi.

*Rūpadhātuṃ uppajjantassa*⁷ *kassaci tayo ti anāgāmi-*vasena vuttaṃ. Tassa hi kāmarāgapaṭighadiṭṭhivicikicchānusayā cattāro pi anavasesato pahīnā. Itare tayo va appahīnā. Tena vuttaṃ *kassaci tayo anusayā anusentīti.*

Na kāmadhātun ti kāmadhātuyā paṭisiddhattā sesā dve dhātuyo uppajjantassāti attho.

¹ S. °vavatthāpane.

² Y. 375.

³ Br. kathaṃ.

⁴ Br. omits.

⁵ S. omits.

⁶ Br. substitutes yeva.

⁷ uppajjantesu.

Satt' evāti yasmā ariyasāvakaṣṣa rūpadhātuyā cutassa kāmādhātuyāṇ uppatthi nāma n' atthi, puthujjanass'eva hoti, tasmā satt' evāti niyametvā vuttaṇ.

Arūpadhātuyā cutassa kāmādhātuy uppajjantassa satt' evāti etthāpi es' eva nayo. Rūpadhātuyā uppatthi natthīti, kasmā natthi? Uppatthi nipphādaḥkassa rūpāvacara-jjhānassa abbhāvā. Yo hi sabbaso rūpasaññānaṇ samatik-kamānaṇ dhātuy uppanno ti nāssa tattha rūpāvacara-jjhānaṇ atthi. Tad-abbhāvā rūpadhātuyāṇ uppatthi natthīti veditabbā. Arūpadhātuyā cutassa na kāmādhātun ti ettha arūpadhātu yeva adhippetā. Iminā nayena sabbavissaja-janesu attho veditabbo ti.

Dhātuvāraḥkathā niṭṭhitā.

Anusaya-Yamakavannaṇā samattā.

[*Citta-Yamaka.*]

Idāni tesāṇ¹ Mūla-Yamake desitānaṇ kusalādi-dham-mānaṇ² labbhamānavasena ekadesam eva saṅgaṇhitvā Anusaya-Yamakānantaraṇ desitassa Citta-Yamakassa atthavaṇṇanā hoti. Tattha Pālivavattānaṇ tāva veditabbaṇ.

Imasmiṇ Citta-Yamake mātikā-thapanāṇ,³ thapitamāti-kāya vissajjanaṇ ti dve vārā honti. Tattha mātikāṭha-pane Puggalavāro, Dhammavāro, Puggaladhammavāro ti ādito va tayo suddhikamahāvārā⁴ honti.

Tattha : *yassa cittaṇ uppajjati na nirujjhatthi*⁵ evaṇ puggalavasena cittaṣṣa uppajjana - nirujjhanādibhedāṇ dīpento gato Puggalavāro nāma. *Yaṇ cittaṇ uppajjati na nirujjhatthi*⁶ evaṇ dhammavasena' eva cittaṣṣa uppajjana-nirujjhanādibhedāṇ dīpento gato Dhammavāro nāma. *Yassa yaṇ cittaṇ uppajjati na nirujjhatthi*⁷ evaṇ ubhaya-vasena cittaṣṣa uppajjananirujjhanādibhedāṇ dīpento gato Puggaladhammavāro nāma.

¹ Br. *adds* yeva.

² S. desitadhammānaṇ.

³ S. mātikāya ṭh^o.

⁴ S. *omits* mahā.

⁵ Y. II, 1.

⁶ Y. II, 4.

⁷ Y. II, 6.

Tato *yassa sarāgaṇ cittan* ti soḷasannaṇ padānaṇ vasena¹ apare sarāgādi-padavisesitā soḷasa puggalavārā, soḷasa dhammavārā, soḷasa puggaladhammavārā ti aṭṭha cattārīsa² missakavārā honti. Te sarāgādi-padamattaṇ dassetvā sankhittā. Tato *yassa kusalacittan* ti ādinā nayena chasatṭhidvisata - sankhānaṇ abhidhammamātikā-padānaṇ vasena apare kusalādi-padavisesitā chasatṭhidvisata-puggalavārā, chasatṭhi - dvisata - puggaladhammavārā ti aṭṭha [cattārīsa]³ navuti sattaṣaṭṭhamissakavārā honti. Te pi kusalādi-padamattaṇ dassetvā sankhittā yeva. Yāni p'ettha sanidassanādīni padāni cittena saddhiṇ na vuccanti, tāni moghapucchāvasena gahitāni.⁴ Tesu pana tīsu vāresu sabbapaṭhame suddhika-puggalamahāvāre uppādanirodhakālasambhedavāro, uppāda-uppannavāro, nirodha-uppannavāro, uppādavāro, nirodhavāro, uppādanirodhavāro, [uppāda-nirodhabhāvo]⁵ uppajjamānanirodhavāro, uppajjamāna - uppannavāro, nirujjhamānanuppannavāro, uppannuppādavāro, atītānāgatavāro uppanna-uppajjamānavāro ti niruddha-nirujjhamānavāro atikkantakālavāro ti cuddasa antaravārā. Tesu uppādavāro, nirodhavāro, uppādanirodhavāro⁵ ti imesaṇ tīsu vāresu anuloma-pañilomavasena cha cha katvā aṭṭhārasa yamakāni. Uppannuppādavāre atītānāgatakālavasena anulomato dve, pañilomato dve ti cattāri yamakāni. Sesesu ādito niddiṭṭhesu tīsu, anantare niddiṭṭhesu tīsu, avasāne niddiṭṭhesu catūsūti dasasu vāresu anulomato ekaṇ, pañilomato ekan ti dve dve katvā vīsati yamakāni. Evaṇ sabbesu pi cuddasasu antaravāresu cattārīsa yamakāni, caturāsīti pucchā, aṭṭha saṭṭhi aṭṭhasataṇ hoti. Yathā ca ekasmiṇ suddhikapuggalamahāvāre, tathā suddhikadhammavāre pi suddhikapuggalādhammavāre pīti tīsu mahāvāresu chabbīsati yamakasataṇ. Tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthā ca veditabbā. Idaṇ pana vāratayaṇ sarāgādivasena soḷasa guṇaṇ kusalādivasena chasatṭhi dvisata guṇaṇ katvā imasmiṇ Citta-Yamake anekāni yamakasaḥassāni tato diguṇā pucchā, tato diguṇa atthā-ca

¹ Y. II, 9.

² Br. cattāliṣaṇ.

³ Br. omits.

⁴ Br. ṭhapitāni.

⁵ S. all three in loc. case.

hontiti. Paṭho pana sankhitto ti. Evaṃ tāva imasmiṃ Citta-Yamake Pālivavatthānam eva veditabbaṃ.

Mātikāṭhapanavannaṇā nitṭhitā.

Idāni ṭhapitānukkamena mātikaṃ vissajjetuṃ : *yassa cittaṃ uppajjati na nirujjhatī*¹ ādi āradhaya. Tattha² *uppajjati*³ *uppādakkhaṇasamangitāya uppajjanti na nirujjhatī* nirodhakkhaṇa-appattatāya⁴ na nirujjhati. *Tassa cittaṃ* ti tassa puggalassa tato paṭṭhāya cittaṃ *nirujjhissati na uppajjissatī* pucchati. Sesāṃ *cittaṃ* ti sesāṃ aparicchinṇavaṭṭadukkhāṇaṃ khīṇāsavaṇaṃ sabba-pacchimassa cuticittassa * *uppādakkhaṇo vattati*, etesaṃ tad - eva cuticittaṃ * *uppādapattatāya uppajjati nāma*, bhagaṃ appattatāya na nirujjhati. Idāni pana bhagaṃ patvā taṃ tesāṃ cittaṃ *nirujjhissati*, tato appaṭisandhikattā aññaṃ nuppajjissati.

Itaresaṃ ti pacchamacittasamangiṃ khīṇāsavaṃ ṭhapetvā avasesānaṃ sekhāsekha-puthujjanānaṃ. *Nirujjhissati ceva uppajjissati cāti* yaṃ taṃ *uppādakkhaṇapattaṃ*⁵ taṃ *nirujjhissat'* eva. Aññaṃ pana tasmiṃ vā aññasmiṃ vā attabhāve uppajjissati ceva *nirujjhissati ca*. Dutiyapucchā-vissajjane tathārūpassa khīṇāsavassa cittaṃ sandhāya āmantā ti vuttaṃ.

*Nuppajjati*⁶ *nirujjhatī* bhanga-kkhaṇe arahato pacchamacittam pi sesānaṃ bhijjamāna⁷-cittam pi. Tato paṭṭhāya pana arahato tāva⁸ *cittaṃ na nirujjhissatī* sakkā vattuṃ, *uppajjissatī* pana na sakkā. Sesānaṃ *uppajjissatī* sakkā vattuṃ, *na nirujjhissatī* na sakkā, tasmā *no* ti paṭisedho kato.

Dutiyapañhe *yassa cittaṃ na nirujjhissati uppajjissatī*⁹ so puggalo yeva natthi, tasmā *natthī* patikkhepo kato.

*Uppanna*¹⁰ ti uppādasamangino p' etaṃ nāmaṃ. Uppadaṃ patvā aniruddhassāpi. Tattha uppādasamangitaṃ

¹ Y. II, 9.

² S. Tīni (sic).

³ S. omits.

⁴ Br. °khaṇaṃ app°.

** S. omits.

⁵ Br. °ppattaṃ.

⁶ S. : Nuppajjissati nirujjhissatī. Y. II, 9.

⁷ S. bhajjamānānaṃ.

⁸ Br. omits.

⁹ Ibid.

¹⁰ Y. II, 10.

sandhāya āmantā ti. Uppādaṅ patvā, aniruddhabhāvaṅ sandhāya tesāṅ cittaṅ uppannaṅ ti vuttaṅ.

Nuppannaṅ ti¹ uppādaṅ appattaṅ. Sesāṅ cittaṅ uppajjitthāti etthāpi sabbesaṅ tāva cittaṅ khaṇapaccuppannam eva hutvā uppādakkhaṇaṅ atītattā uppajjittha nāma. Nirodhasamāpannānaṅ nirodhato pubbe uppanna-pubbantā asaññasattānaṅ asaññabhava² uppanna-pubbattā. *Uppajjittha ceva uppajjati cāti* uppādaṅ pattattā uppajjittha, anatītattā uppajjati nāmāti attho.

Uppādakkhaṇe anāgatañ cāti uppādakkhaṇe ca cittaṅ, anāgatañ ca cittaṅ ti attho.

Atikkantakālavāre³ *uppajjamānaṅ khaṇaṅ* ti uppādakkhaṇaṅ. Tattha kiñcāpi uppādakkhaṇo uppajjamāno nāma hoti, uppajjamānassa pana khaṇattā evaṅ vutto.

Khaṇaṅ vītikkantaṅ atikkantakālaṅ ti na ciraṅ vītikkantaṅ, tam eva pana uppādakkhaṇaṅ vītikkantaṅ hutvā *atikkantakālaṅ* ti sankhaṅ gacchati. Nirujjhamānaṅ khaṇaṅ ti niruddhakkaṇaṅ. Tattha kiñcāpi nirodha khaṇo nirujjhamāno nāma na hoti, nirujjhamānassa pana khaṇattā evaṅ vutto. Khaṇaṅ vītikkantaṅ atikkantakālaṅ ti kiṅ tassa cittaṅ evaṅ nirodhakkhaṇam pi vītikkantaṅ hutvā atikkantakālaṅ nāma hotīti pucchati. Tattha yasmā bhangakkhaṇe cittaṅ uppādakkhaṇaṅ khaṇaṅ vītikkantaṅ hutvā atikkantakālaṅ hoti. Nirodhakkhaṇaṅ khaṇaṅ vītikkantaṅ hutvā atikkantakālaṅ nāma hoti. Atītam pana cittaṅ ubho pi khaṇe khaṇaṅ vītikkantaṅ hutvā atikkantakālaṅ nāma, tasmā bhangakkhaṇe cittaṅ uppādakkhaṇaṅ vītikkantaṅ bhangakkhaṇaṅ avītikkantaṅ. Atītaṅ cittaṅ uppādakkhaṇañ ca vītikkantaṅ bhangakkhaṇañ ca vītikkantaṅ ti vissajjanam āha.

Dutiyaapañhe⁴ vissajjane yasmā atītaṅ cittaṅ ubho pi khaṇe vītikkantaṅ hutvā atikkantakālaṅ nāma hoti, tasmā *atītacittaṅ* ti vuttaṅ.

Paṭilomapañha⁵ - vissajjane yasmā uppādakkhaṇe ca cittaṅ anāgatañ ca cittaṅ ubho pi khaṇe khaṇaṅ vītikkantaṅ hutvā atikkantakālaṅ nāma na hoti, tesāṅ khaṇā-

¹ Br. Anupp°.

² Br. saññabhava.

³ Y. II, 14.

⁴ Br. °pañhassa. Y. II, 14.

⁵ *Ibid.*

naṃ avitikkantattā, tasmā *uppādakkhaṇe cittaṃ anāgataṃ cittaṃ* ti vuttaṃ. Dutiyavissajjanaṃ pākāṭam eva.

Dhammavāre pi iminā va upāyena sabbavissajjanesu attho veditabbo.

Puggaladhammavāro dhammavāragatiko yeva. Sabbe pi missakavārā *yassa sarāgacittaṃ* ti ādinā nayena mukhamattaṃ dassetvā sankhittā. Vitthāro pana nesāṃ hetthā vuttanāyena' eva veditabbo.

Tesu pana *yassa sarāgaṃ cittaṃ uppajjati na nirujjhati, tassa cittaṃ nirujjhissati na uppajjissatīti* evaṃ vitthārettabbatāya pucchā va sadisā hoti. Yasmā pana sarāgaṃ cittaṃ pacchimacittaṃ na hoti, tasmā : *yassa sarāgaṃ cittaṃ uppajjati na nirujjhati, tassa cittaṃ nirujjhissati na uppajjissatīti* no ti evaṃ vissajjitabbattā vissajjanaṃ asadisāṃ hoti. Taṃ taṃ tassā tassā pucchāya anurūpavasena veditabban ti.

Citta-Yamaka-vaṇṇanā samattā.

[*Dhamma-Yamaka.*]

Idāni tesāṃ yeva Mūla-Yamake desitānaṃ kusalādi dhammānaṃ mātikaṃ ṭhapetvā Citta-Yamakānantaraṃ desitassa Dhamma-Yamakassa vaṇṇanā hoti. Tattha Khandha - Yamake vuttanāyena' eva Pālivavatthānaṃ veditabbaṃ. Yath' eva¹ hi tattha paṇṇattivārā tayo tayo mahāvārā avasesā antaravārā ca hontī, tathā idhāpi. Yo kusalāṃ² dhammaṃ bhāveti, so akusalāṃ dhammaṃ pajahatīti agahitattā paṇ' ettha pariññāvāro bhāvanāvāro nāmāti veditabbo. Tattha yasmā avyākato dhammo neva bhāvetabbo, na pahātabbo, tasmā taṃ padam eva na uddhatāṃ. Paṇṇattivāre paṇ' ettha tinnāṃ kusalādi-dhammānaṃ vasena padasodhanavāro, padasodhanamūlacakkavāro, suddhadhammavāro, suddhadhamma-

¹ Br. Yathā only.

² Here the S. MS. omits the next 3½ pages, continuing, in apparent oblivion of the hiatus, with the words vāre eten' eva . . . (see p. 106).

mūlacakkavāro ti imesu catūsu varesu yamakagaṇanā vedtabbā.

Paṇṇattivāraniddese pana *kusalā kusalā dhammā*¹ ti kusalānaṅ ekantena kusaladhammattā *āmantā* ti vuttaṅ. Sesavissajjanesu pi es' eva nayo. *Avasesā dhammā na akusalā dhammā* ti avasesā dhammā akusalā na honti, dhammā pana hontīti attho. Iminā nayena sabbavissajjanāni veditabbāni.

Pavattivāre pan' ettha paccuppannakāle puggalavārassa anulomanaye *yassa kusalā dhammā uppajjanti, tassa akusalā dhammā uppajjanti; yassa vā pana akusalā dhammā uppajjanti, tassa kusalā dhammā uppajjantīti*² kusaladhammamūlakāni dve yamakāni, akusaladhammamūlakaṅ ekan ti tīni yamakāni honti. Tassa paṭilomanaye pi okāsavārādisu pi es' eva nayo. Evam ettha sabbavāre tīnaṅ tīnaṅ yamakānaṅ vasena yamakagaṇanā veditabbā.

Atthavinicchaye pan' ettha idaṅ lakkhaṇaṅ: imassa hi Dhammayamakassa pavattimahāvāre *uppajjanti nirujjhantīti* imesu uppādanīrodhesu kusalākusaladhammā tāva ekantena pavattiyaṅ yeva labbhanti, na cutipaṭisan-dhīsu. Avyākatadhammā pana pavatte ca cutipaṭisan-dhīsu cāti tīsu pi kālesu labbhanti. Evam ettha yaṅ yattha yattha labbhati, tassa vasena tattha tattha vinic-chayo veditabbo. Tatr' idaṅ nayamukhaṅ, kusalākusalānaṅ tāva ekakkhaṇe anuppajjanato *no* ti paṭisedho kato *Avyākatā cāti cittasamuṭṭhānarūpavasena* vuttaṅ. *Yattha kusalā dhammā nuppajjantīti*³ asaṅṅabhavaṅ sandhāya vuttaṅ. Ten' ev' ettha *āmantā* ti vissajjanaṅ kataṅ. *Uppajjantīti* idam pi asaṅṅabhavaṅ yeva sandhāya vuttaṅ. Avyākatānaṅ pana anuppattitṭhānassa abhāvā *natthīti* paṭikkhepo kato.

Dutiye akusale ti⁴ bhavaṅ assādetvā uppannesu nikanti-javanesu dutiye javanacitte. *Dutiye citte vattamāne* ti paṭisandhito dutiye bhavangacitte vattamāne, saha vā paṭisandhiyā bhavangaṅ vipākavasena ekam eva katvā bhavanikantiyā āvajjanacitte. Taṅ hi kriyacittattā avyā-katajāti yaṅ pi pākato dutiyaṅ nāma hoti. *Yassa cittassa*

¹ Y. II, 23.

² *Ibid.*, 25.

³ *Ibid.*, 27.

⁴ *Ibid.*, 28.

sindriya-upekkhindriyāni paṭisandhiyaṅ uppattilabhāvato gahitāni. Tathā saddhindriyādīni pañca. Lokutarāni tīni paṭisandhiyaṅ abhāven' eva na gahitāni. Iti yāni gahitāni, tesañ vasen' ettha cakkhundriyamūlake naye yamakagaṇanā veditabbā. Yathā c'ettha, evaṅ sabbattha. Yāni pana na gahitāni, tesañ vasena yamakāni na gaṇetabbāni. Gaṇantena vā moghapucchāvasena gaṇetabbānīti evaṅ tāva sabbavāresu Pālivavatthānam eva veditabbaṅ.

Atthavinicchaye pan' ettha idaṅ nayamukhaṅ: *sacakkhukānaṅ na itthīnan* ti¹ brahmaparisajjādīnaṅ ceva rūpīnaṅ purisa-napuṅsakānaṅ ca vasena vuttaṅ. Tesañ hi itthindriyaṅ nuppajjati. *Sacakkhukānaṅ na purisānan* ti² rūpībrahmānaṅ ceva itthi-napuṅsakānaṅ ca vasena vuttaṅ. Tesañ hi purisindriyaṅ nuppajjati. *Acakkhukānaṅ uppajjantānaṅ tesañ jīvitindriyaṅ uppajjati*³ ekavokāra-catuvokāra-kāmadhātusatte sandhāya vuttaṅ. *Sacakkhukānan vinā somanassenā*³ ti upekkhāsahagatānaṅ catunnaṅ mahāvīpākapaṭisandhīnaṅ vasena vuttaṅ. *Sacakkhukānaṅ vinā upekkhāyāti*,³ somanassasahagatapaṭisandhikānaṅ vasena vuttaṅ. *Upekkhāya acakkhukānan* ti⁴ ahetuka-paṭisandhivasena vuttaṅ. *Ahetukānan* ti ahetukapaṭisandhicittena saddhiṅ saddhindriyādīnaṅ abhāvato vuttaṅ. Tattha hi ekanten' eva saddhāsatipaññāyo natthi. Samādhiviriyaṅi pana indriyappattāni na honti. *Sahetukānaṅ acakkhukānan* ti gabbhaseyyakavasena ceva arūpivasena ca vuttaṅ. Añño hi sahetuko acakkhuko nāma natthi. *Sacakkhukānaṅ ahetukānan* ti apāye opapātikavasena vuttaṅ. *Sacakkhukānaṅ nāṇavippayuttānan* ti kāmadhātuyaya duhetukapaṭisandhikānaṅ vasena vuttaṅ. *Sacakkhukānaṅ nāṇasampayuttānan* ti rūpībrahmāno ceva kāmāvacaradevamanusse ca sandhāya vuttaṅ. *Nāṇasampayuttānaṅ acakkhukānan* ti arūpino ca tihetuka-gabbhaseyyake ca sandhāya vuttaṅ. Jīvitindriyamūlake *vinā somanassena uppajjantānan* ti⁵ dve pi jīvitindriyāni sandhāya vuttaṅ.

¹ Y. II, 71.

² *Ibid.*, 72.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, nn. 1, 2 f.

⁵ *Ibid.*, 78.

Paratte somanassavippayutta - cittassa uppādakkhāṇe ti arūpajivitindriyaṇ sandhāya vuttaṇ. Iminā nayena sablatthāpi paṭisandhipavattivasena jīvitindriyayojanā veditabbā. Somanassindriyādīmūlakesu pi paṭisandhipavattivasen' ev' attho gahetabbo. Paṭilomanaye pana nirodhavāre ca etesaṇ ceva aññesaṇ ca dhammaṇaṇ yathālābhavasena cuti-paṭisandhi-pavattesu tisu pi anupādānirodhā veditabbā.

Anāgatavāre *eten' eva bhārenāti*¹ etena purisabhāven' eva antarā² itthibhāvaṇ anāpajjitvā purisa paṭisandhigahaṇen' evāti attho. *Katicī bhāve dassetvā parinibbāyissantīti* katicī paṭisandhiyo gahetvā itthibhāvaṇ appatvā va parinibbāyissantīti attho. Dutiyapucchāya pi es' eva nayo.

Paccuppannaena atītavāre *suddhāvāsāṇaṇ uppatti cittassa bhaṅgakkhāṇe manindriyaṇ ca na uppajjitthāti*³ Citta-Yamake viya uppādakkhāṇātikamavasena atthaṇ aggaḥetvā,⁴ tasmiṇ bhāve anuppanna-pubbavasena gahetabbo ti. Iminā nayamukhena sabbasmim pi pavattivāre atthavinicchayo veditabbo.

Pariññāvāre pana cakkhumūlakādīsu ekam eva cakkhusota-yamakaṇ dassitaṇ. Yasmā pana sesāni pi lokiya-avyākātāni ceva lokiya-avyākata-missakāni ca pariññeyyān' eva, tasmā tāni anupadiṭṭhāni pi iminā va dassitāni honti. Yasmā pana akusalaṇ ekantato pahātābbam eva, ekantaṇ kusalaṇ bhāvetābbam eva, lokuttarāvvyākataṇ sacchikātabbaṇ, tasmā *domanassindriyaṇ pajahatīti anaññātassāmitindriyaṇ bhāvetīti aññātāvindriyaṇ sacchikarotīti* vuttaṇ. Aññindriyaṇ pana bhāvetābbam pi atthi sacchikātabbam pi. Taṇ bhāvanāvasen' eva gahitaṇ.

Tattha *dre puggalā* ti sakadāgāmi-maggasamangī ca arahattamaggasamangī ca. Tesu eko samucchinditaṇ asamatthattā *domanassindriyaṇ nappajahati*⁵ nāma, eko pahīna-dosattā. *Cakkhundriyaṇ na parijānātīti* anuppādaṇ

¹ Y. II, 117.² S. anantarā.³ Y. II, 145.⁴ S. aggaḥetvā.⁵ Br. na paj°.

āpādetuṃ asamatthatāya na pariḷānāti. Iminā nayena sabbavissajjanesu attho vedītabbo ti.

Indriya-Yamaka-vaṇṇanā samatta.

Ettāvata ca :

Yass' ovāde tathāva niṭṭhitakiccassa kiccasampanno
yuvati jano pi atīto suvihitanīyamo yamassānaṃ¹
Devaparīsāya majjhe devapure sabbadevadevena²
Yamakaṃ nāma pakāsitaṃ yamāmalalomena yantena.³
Pāḷivavatthānavidhiṃ pucchāvissajjane ca atthanayaṃ
dassetuṃ āraḍdhā Yamaka-aṭṭhakathā⁴ mayā tassa.
Sādhū bahu⁵ anantarāyo lokamhi yathā anantarāyena.
Ayaṃ ajja pañcamattehi tantiyā bhānavārehi.
Niṭṭhā pattaṃ⁶ evaṃ niṭṭhānaṃ pāpuṇantu sabbe hi pi
hitasukhanībattikarā manorathā⁷ sabbasattānaṃ ti.

Yamakappakaranāthakathā niṭṭhitā.

¹ Br. °ssānaṃ.

² S. sabbe dev°.

³ So Br. S. reads pakāsitasakalalomena santena. *I do not follow the meaning in either.*

⁴ S. āraḍdhāya, omitting Yamaka.

⁵ Br. Sā subahu antarāye.

⁶ Br. Niṭṭhaṃ pattā, and omits hi.

⁷ S. hitaṃ sukhaniṭṭhikarā manorathasab°.